

מתן תורה הוא הנושא המרכזי של ספר שמות, הוא בעצם סיפורו של הספר כולו. מעמד הר סיני ועשרת הדברים מהווים שיא של ההתגלות. אבל סיפור ההתגלות מקיף את הספר כולו, מהאש הבורעת בסנה בחורב בימי השעבוד, ועמוד האש המוציא את ישראל ממצרים, דרך אש עשרת הדברים, ועד האש השוכנת במשכן בכל מסעיהם.¹

ספר שמות שזור זה בזה שני חוטים מרכזיים: קירבת ה', ולימוד חוקיו. אלו בעצם שני המישורים בהם פועלת התורה, חידושה העיקרי הוא ההרחבה של שני התחומים הללו עד הפיכתם למימדים מקבילים.

השילוב ביניהם מתבטא בראיית כל החוק וההתנהגות האנושית, דרך המימד הרוחני האלהי האחדותי. החוק מכסה את כל שטחי החיים והדעת. וכן להיפך, המימד הרוחני נמדד דרך החוק, סטיה מן החוק אינה רק ענין פורמלי, אלא מנתקת את פתיל הרוחניות ובוגדת באלהי.

אם התפיסה הפשטנית האנושית היא לתחום את שני המימדים באופן אינטואיטיבי: יש דברים ששייכים להבנת הלב והרגש, ויש ששייכים לתחום החוק. באה התורה ומרחיבה את שני המימדים לכדי הקבלה וחפיפה: תחום החוק כולל גם את מה שנדמה כענין התלוי ברגש, ותחום הרוחני כולל גם את מה שנדמה כענין התלוי בחוק. הרוחניות כוללת גם את אחרון הגרים, והחוק מחייב גם את המלך והכהן הגדול.

לפנינו הסיפור של התקרבות ישראל לה', מעם ככל העמים הפכו לעם ה', כרתו עמו ברית, הכירוהו, ראו בהתגלותו, שמעו את קולו, עשו רצונו, שכן בתוכם. וכל התהליך הרוחני שאנו קוראים על שלביו.

ובמקביל אליו מסופרים חוקי ה', החוקים השונים העוסקים בתחומים כה שונים, נפרשים לפנינו החל מחוק הפסח, דרך המשפטים, ועד חוקי חנוכת המשכן.

השילוב של הסיפורים והחוקים אינו רק ענין ספרותי,¹ אלא גם תיאור המציאות בה עברו בני ישראל תהליכים רוחניים, וקבלו חוקים שונים בזמנים שונים. (גם פרשת היציאה ממצרים משלבת את החוק והתיאור בכוונת מכוין. ראה פתיחה לפרק יב').

בפרשת מתן תורה בולט לעיני הקורא המעבר החד מסיפור לצייווי וחוזר חלילה, תיאור המתרחש למרגלות הר סיני מתחיל בביאת יתרו, ומסיים בהקמת המשכן. התורה מתארת לנו את האירועים בצורה חיה, ולפתע נעצרת בתיאור ופותרת חלון בו אנו קוראים על החוקים שנאמרו, החוקים המופשטים מן המציאות. ושוב נסגר החלון ואנו חוזרים להמשך תיאור האירוע.

אין להבין את הדברים מבלי לראות את שני המימדים כמשלימים זה את זה, אין המדובר בתפאורה מחד, ובלימוד חוקים מאידך. אלא במיזוג של המאורעות עם החוקים. במקום שנפתח החלון אל החוק, נטווה החוק יחד עם הסיפור לחוייה רוחנית אחת.

התקופה הזו של יציאת מצרים ומתן תורה, היתה פסגת ההיסטוריה. פסגת השילוב של גורמים היסטוריים ורוחניים שהפעילו כחות אדירים באנושות. האנשים שזכו לחוות אותה ספגו את המטען העצום של התקופה. מטען הממשיך להשתחרר עד ימינו. אך הקוראים עליה מן הכתב, אינם יכולים לשחזר את המאורעות כהוייתם. סיפור לא יספיק.

לפיכך ספר התורה יוצר עבורינו מתן תורה ספרותי, מעביר אלינו בבואה מהתהליך הרוחני שעברו בני ישראל. יוצר עבורינו מארג של המישור הסיפורי והמישור החוקי. בעוד אצל בני ישראל היתה המציאות נראית בעיניים ונחווית, ואילו החוקים נאצרים ראשית אצל משה, ורק במשך הזמן למדום. עבורינו, יצרה התורה פסיפס המורכב המגלה חוקיות בתהליכים הרוחניים, ואת החוייה הרוחנית שבמשמעות החוק. הקורא את הכתוב ואת המורגש בין השורות, יחוש את ההתרוממות, את החרדה והפחד, את ערפל התהיה והכמיהה, את הטמיר והנעלם, שחשו בני ישראל.

הפרשיות הללו, מביאת יתרו ועד הקמת המשכן, מסודרות כאמור עבור הקורא, ולכן לעתים אינן משקפות את חויית בני ישראל הנוכחים כסדרה – "מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכול לשמוע". אין כאן רק סיפור כאשר החוקים הם חלק מהתיאור של מה שהתרחש, שנאמר כך וכך. אלא לימוד החוק, הפסקת

---

¹ גם מבחינה ספרותית יש כאן מגמה חשובה, שכן הפרדה בין חוקים למעשים, היתה מביאה לכך שמחמת הצורך והנחיצות יועתקו החוקים לספר נפרד, וייהפכו הסיפורים לאגדות נפרדות שאינן חלק מהברית והחוק. התורה נכתבה כך שלא תאפשר הפרדה כזו, לא בספרות, ולא בחיי המעשה. וראה בהרחבה בפרק: יחודו של המשפט הישראלי, על משמעות החיבור הזה.

הסיפור כדי ללמוד את החוק שנוולד אז. או להיפך: הפסקת לימוד החוק, כדי לתאר את החוייה הרוחנית שהתרחשה סביבו.

יט א בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני:

בחדש - ביום ראש החדש, כפי שמוכיח ההמשך 'ביום הזה', ולעתים נקרא יום ראש החדש בשם הסתמי 'חדש' כמו שאנו רואים בנביאים, ומשמעותו הוא זמן התחדשות הירח.

בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים - השלישי הוא תמיד תחילת השלמות, והשביעי שיא השלמות. עד שלא הגיע השלב השלישי עדיין לא הוחזק הדבר, כמו ביום שלישי לבריאה שהעולם קיבל את צורתו והוכפל בו 'כי טוב' (בראשון הופיע העולם, ובשני נעדר עדיין 'כי טוב' כי העולם היה חסר צורה), והיום השביעי הוא הסיום המושלם.² כך התורה ניתנת בחדש השלישי, כשהחוקה הברית בין ישראל לה' וקיבלה את צורתה (בראשון הופיע ה', ובחדש השני היה הליכה במדבר ונסיון), ואילו החודש השביעי וחגיו הוא חודש של שיא השלמות, המלכת ה' וכפרת המקדש, בחודש זה מסתיים המחזור הישראלי היחודי המונה שנה דתית מניסן, ומתחילה השנה האזרחית.³

ביום הזה - על יום שזכר לדורות רגילים להתבטא 'היום הזה', כך נאמר במבול (בראשית ז יא) ביציאת מצרים (לעיל יב נא), ואף במתן תורה. כפי שראינו לעיל בסיכום פי"ז, מתן עשרת הדברות היה שיא תהליך ההתגלות, אך כל התהליך הזה ממכת בכורות בה עבר ה' במצרים ועד מתן עשרת הדברות נחשב כהתגלות אחת. היום בו עמדו בסיני הוא תחילתו של שלב השיא בהתגלות, וגם לדורות הוא נזכר כתחילת החדש השלישי. ספירת העומר משחזרת את כל תקופת ההתגלות הזו, וכשמתחיל חודש חדש בספירה, מתחיל החודש בו היתה ההתגלות. ייתכן שבימי הנביאים כשהיו חוגגים את ראש החדש כמועד, היו קושרים את החגיגה במאורעות החודש (ובכך יש להבין את האמור בהגדה של פסח: 'יכול מראש חדש', בחדש היו מתכנסים לקריאת מקרא ולשמיעת דברי הנביאים ואף לסעודת מצוה, וכך נצטוו בפסח בראש חדש ניסן 'החדש הזה לכם'), ובראש החדש השלישי היו זוכרים את ביאת ישראל לפני הר סיני.

החגים אינם רק יום אחד אלא שבוע של שמחה, גם אם השביתה ממלאכה היא יום אחד, הרי הנסיעה אל המקדש, או ההכנה של החגיגות במקום המגורים, וכל הכרוך בחג תמיד ארך מספר ימים. בחג הסוכות ובחג המצות השבוע תחום בשני ימי חג המתחברים זה לזה. בחג השבועות כנראה התחילה החגיגה מראש חדש בו הרגישו בני ישראל כבאים לעמוד ולחנות לפני ה',⁴ ועד חג הביכורים, הבאת הבכורים היתה קודם חג השבועות וימים אלו היו כמין חול המועד. גם מבחינת התנאים בשטח, סוף ימי הקציר הם רבי פעולה, אוספים את הפירות ונושאים אותם לאסמים, ואת הציוד שומרים או מוכרים, מתאספים חזרה בערים, ויש תנאים טבעיים לחגיגה. השווה לחגיגות ולמחולות בכרמים באיזור שילה שופטים כא', כנראה ראש חדש סיון וחג הבכורים התחברו זה לזה.⁵ (וכן שופטים ט' כז: 'ויבצרו את כרמיהם ויעשו הלולים, כמו ויקרא יט' כד' 'פריו קודש הלולים לה', החג בשילה בו היו מחוללות בכרמים, בשופטים כא', היה כנראה גם הוא בימי הבציר וכנראה הוא החג שאנו עוסקים בו, הימים שבין ר"ח סיון לחג הבכורים, ונחשב שם חג זה כימימים ימימה', שאינו מפורש בחוק אלא מנהג). וכך גם בביאת בני ישראל למדבר, מצויינת רק הגעתם בראש חדש, שכן מיד בהגיעם התגלה ה' למשה והחל מדבר עמו על פרטי הברית ותנאיה, ואשר להתגלות הרי היתה הולכת ומתגברת מיום ליום, והיום השביעי היה רק שיא ההתגלות. שבוע זה הינו השביעי בספירה המתחילה מפסח.

אך למעשה נעלית ההתגלות מקביעת זמן ומקום, לא זמנו המדוייק של מתן עשרת הדברים, ולא המקום המדוייק של הר סיני, מתוארים בבירור במסורת, ואף לא במסורת שבעל פה,⁶ ואין זה מקרה. החלק הפיזי

² גם בצאצאים, לבכור יש את חשיבות הראשון, השלישי הוא החביב והנעלה, והשביעי הוא הסיום המושלם. (בבני יעקב לוי הוא החביב והנעלה בקדושתו, ויוסף השביעי בבני הגבירות נחשב כסיום המושלם). וכך בהרבה נושאים, הזאה המטרת מטומאה באה בשלישי ובשביעי, בשלישי כדי להחזיקו בתהליך הטהרה, ובשביעי לסיים את הטהרה.

³ מענין הדבר, שמבחינת החוק הרשמי אין שום אירוע דתי והתכנסות דתית במשך כל החורף, מסוכות ועד פסח, יש בדבר גם ענין פרקטי כמובן, שבחורף הכל ספונים בבתים וקשה לצאת, ולכן בסוכות נגמרת השנה 'חג האסיף בצאת השנה' (להלן כג' טז'). אך מבחינה רוחנית, הזמן הזה הוא הזמן בו האדם מעצב את הדת 'שלו', על פי רוחו והאווירה שבביתו. ומעניין שכל המועדים השונים מדברי סופרים חלים בתקופה זו, בה בני ישראל נביאיהם סופריהם וחכמיהם, עיצבו לעצמם את המהלך הרוחני של השנה האזרחית.

⁴ מראש חדש ועד החג, כבר היתה פרוסה אוירת החג, ולכן עשרת ימי תשובה הם בעצם תחילתו של יום הכיפורים ולא סתם ימים, ויחזקאל קורא לכל הימים 'ראש השנה', ולכן יום הכפורים נקרא אצלו גם 'בראש השנה בעשור לחדש'. וראה מ. וידנפלד בפתחה לעולם התנ"ך, שבבבל היו חוגגים את כל עשרת הימים שבראשית החדש כהמלכת המלך.

⁵ חג הסוכות וחג הפסח הם חגים של לילה, התאספות המשפחה מתחילה לבילוי החג, ומתאימים הם לאמצע החודש בו הירח מלא. חג הבכורים הוא חג של יום, והימים בהם חוגגים אותו הם ימים שנמצאים בשדה ובכרם.

⁶ רעיונות רבים ומנוגדים הוצעו לזיהויו של הר סיני, המפורסם שבכולם הוא המסורת הנוצרית על ג'בל מוסא, אף שככל הנראה האתר נקרא מתחילה על שם נזיר סרדני שהתנצר במאה הד' לפנה"ס (ישנה התאמה בין האמור בדברים א ב שמקדש ברנע לחורב הלכו בני ישראל 11 יום, שכן זה הזמן המשוער בין ג'בל מוסא לעין קדיראת המשוערת קדש ברנע, לפי ליונסטם,

של האירוע היה מעורפל כפשוטו, 'הי אמר לשכון בערפלי (מ"א ח' יב'), התורה רוצה להסיט את נקודת המשקל של שליחות משה לתורה שבעל פה, לדברים שעברו מהי דרכו אל העם ואל זקניו, ולא לטקס המוגבל בזמן ובמקום, מאותה הסבה גם קברו של משה לא תופס מקום, וזמן מותו לא מפורש בכתוב כמו שמפורש זמן מות מרים למשל. אף משה עצמו לא נכנס לארץ, ולא הציב לו יד, לא בנה בה מזבח או מקדש. ממש נשאר רק התוכן שהעביר ולא אף דבר מוחשי, והרי ביום מותו ובמקום מותו, אירע המאורע הגדול של נתינת התורה שבכתב לישראל, וגם אירוע זה לא נתחם במקום וזמן (אם כי ע"פ המסורת היה בשביעי לחודש כמו מתן תורה). וכתורה שבכתב, כך גם לגבי מתן תורה בעל פה, לא רצה נותן התורה לאבן את נתינתה בזכרון ובטקס, כדרך שרואים אנו את יציאת מצרים, כמאורע עבר. התורה עדיין חיה היא, ונתינתה מהזקנים לעם נמשכת, ולכן אינה תחומה בזמן ומקום, אלא באופי של מתן תורה, את ההשראה לזכירת התורה שואבים אנו מאיזור הזמן שאחרי הפסח, ומאיזור המדבר שבו בחר ה' לתת את התורה. התורה ניתנת מרב לתלמיד כפי שנתן משה את התורה לתלמידיו כל ימיו ובפרט לפני מותו, אך את חג מתן תורה אין אנו מקבלים מן החוק, אלא יוצרים אותו בעצמנו מתוך התורה שבעל פה. וכך בדין, שהרי אין לצמצם את חג מתן תורה לעשרת הדברים, שכל ענין ההתגלות הזו לא בא אלא כדי שיאמינו בכל דברי משה שהי' התגלה אליו תמיד באותה דרגה של 'פנים בפנים' בדיוק כמו שנשמעו עשרת הדברים לישראל (להלן פסוק ט'), והיה מתן תורה מתמשך כל הארבעים שנה. אירועי חדש סיון לא באו אלא להוכיח את דבר ההתגלות התמידית, ואין לקבוע אותם כמתן תורה. משה מכנה את היום הזה 'יום הקהל' (שלש פעמים בספר דברים), שיחודו הוא התקהלות כל בני ישראל לקבל ביחד את הדברים.

באו מדבר סיני - המישור הרחב שלפני הר סיני הוא מדבר סיני (כל מקום מישורי שומם נקרא מדבר, ובבראשית לז' כב' גם עמק דותן נקרא מדבר. אף בא"י נקראו איזורים קטנים בשמות פרטיים של מדבר, ובתוך מדבר יהודה היה מדבר זיף, מדבר מעון, ומדבר תקוע, ואולי גם 'מדבר יהודה' הוא חלק מסויים ממדבר זה). רפידים היה כנראה מקום פחות מדברי לעומת חורב, ולכן נשאר בו עד שהגיע הרגע להתקרב לפני הר סיני, ולכן גם נקרא השטח שלפני סיני 'מדבר' ביחס לרפידים. הכינוי הזה 'מדבר סיני' כנראה לא היה באמת שם מקום גיאוגרפי בפי האומות, שכן לא היה מקום כה גדול וראוי לציון, ורק התורה בפרשיות המדבר שבשמות - במדבר משתמשת בכינוי זה, שמתאים להיותו בפי בני ישראל בשכנם שם.

ב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר:

ויסעו מרפידים - כפי שראינו לעיל יז' ו' ויח' ה' רפידים היתה קרובה לסיני, והעם התפשטו לצדדים עד לאיזור הר חורב, במסגרת חייהם, רעיית הצאן, חיפוש מים, עצים להסקה לבישול וליצירת כלים, ציד, וכדו'. ביום הזה נסעו והתנתקו מרפידים.

ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר - ברשימת המסעות (במדבר מט) נאמר "ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני", אבל כאן רצה הכתוב לסיים ב'ויחן' שם ישראל ולכן לא חתם את החנייה בתיאור אחד. אלא תיאר ראשית את ביאתם למדבר, ומכיון שכבר היו מסתובבים במדבר סיני ג"כ כדלעיל, הוסיף שעתה חנו במדבר, והניחו שם את אהליהם ותפציהם. ואולי ההדגשה של 'מדבר' באה כלפי השרש 'דבר' שמצוי בפרשה כמלה מנחה, שכן ענינה הוא 'עשרת הדברים', ואולי גם 'נגד' הבא בפסוק זה, נופל על חילופי הלשונות האלו בפרשה: וידבר, ויגד, (אמר, ענה, השיב).

ויחן שם ישראל נגד ההר - אחר שעמדו מן המסע כיוונו את מחשבתם לכך שהם נמצאים נגד הר האלהים, ואין זו עוד סתם חנייה. 'ויחן' נאמר תמיד ביחיד, או במצביא שעמו רבים, וננקט כאן לשון אחדות ובהנגדה ל'ויחנו' הקודם לו, התאחדו שם לקראת המטרה. (ודומה לו: וירא ישראל, לעיל יד' ל', שמחמת הפחד והסכנה היו כאחדים. כשיש מניע בולט פעולת הכלל צפויה וממילא אחידה כאילו הוא פרט). וכן החנייה

אנצ"מ ערך מסעי בני". יוחנן אהרוני זיהה את הר סיני בג'בל חאלאל. פרופ' עמנואל ענתי מציע את הר כרכום בנגב הדרומי, ומראה את המזבח מאבנים בלתי מסותתות שנמצא למרגלותיו, וכן יב' טורי אבנים. ד"ר צבי אילן מציע את סרביט אל חאדם. פרופ' מנשה ראל ופרופ' מיכאל הלצר מציעים את ג'בל סין בישר (שפירושו 'בשורת החוק') שבמערב סיני, ולזיהוי זה הסכים הרב יואל בן נון (מקראות, לפרשת יתרו, על סמך המסורת הערבית וסימנים נוספים, גם בתלמוד ב"ב עד מובא שרבה בר חנה שמע מהערבים על מקום הר סיני). שמחה יעקובוביץ' מציג את התיאוריה שמדובר בחשאם אל-טריף שבמזרח סיני. לפי הרב בן נון (שם) ייתכן שהיו התגלויות בכמה מההרים האלו, אף שכמובן ההתגלות בה נתנו הדברות היתה בהר חורב האחד.

קצוות החוט שבתורה הם: דרך שלשת ימים ממצרים, יציאת אהרן ממצרים לקראת משה ופגישתו בהר האלהים, רעיית הצאן ממדין אחר המדבר אצל הר האלהים, קדש ברנע אחד עשר יום מחורב. כשאף אחד מהם אינו חד משמעי בהתחשב בנתונים שונים.

יש לשים לב שחלק מהשיקולים של חוקרים שונים מתעלמים לעתים מהטקסט שבתורה, או מוציאים אותו מהקשרו, כך הלצר טוען שהאמירה 'זכרנו את הדגה' (שנאמר ביציאה מסיני) אינה מתאימה להיאמר בדרום סיני שהדייג מצוי שם, אך בין המיקום המדוייק של ג'בל מוסא ובין הים מפרידה דרך רחוקה, אם באמת חנו במשך השנה הזו סביב ההר הם לא יכלו להתפרנס מדייג, ובפרט מתאימה אמירתם 'הדגה אשר נאכל במצרים חיינם'. (על התיאוריה של ד"ר א. שחן, ראה הערה בראשית פרק יד').

מורכבת משני שלבים, הראשון חניה ועצירה מן ההליכה, והשני הקמת מחנה וסידור החניה בפועל. המסע הזה והחניה, הקמת האהלים, וכל הכרוך במעבר כמות גדולה כ"כ של בני אדם ומשאותיהם, עלול לארוך מספר ימים. (ראה להלן כד ט).

נגד ההר - 'ההר' הידוע, כל מטרתם היה להגיע אליו ולעבוד את האלהים כפי שנאמר למשה. ייתכן גם שהיו אפשרויות שונות כיצד לסדר את אהליהם במדבר סיני, אך באופן טבעי סודר המחנה בצורה שיהיה מול ההר, כמצפים למוצא פיו. ועוד, שמקום החניה היה רחוק מן ההר עצמו, אף שבהר היה מעיין מים, נהגו בהר בכבוד ובמורא, חנו נגדו ולא תחתיו ממש (ראה פסוק יז').

החזרה 'ויחננו במדבר' - 'ויחנן ישראל נגד ההר', היא סגנון פיוטי, כמו שמצוי הרבה בשירות 'עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל', 'נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם', וכך גם בשירת הים. לעתים גם התיאור מדבר באופן נשגב כזה, כמו: 'ואיש אשר ינאף את אשת איש, אשר ינאף את אשת רעהו (ויקרא כ ל), והחנים לפני המשכן קדמה, לפני אהל מועד מזרחה (במדבר ג לח). בשני המקרים מדובר באזהרה חמורה.

ושני הפסוקים האלו בנויים בחזרות ניגודיות: באו - ויבאו, מדבר סיני - במדבר, ויחננו - ויחנן, בני ישראל - ישראל.

ג ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל:

ומשה עלה - לא נאמר לו (לעיל ג') אלא שיעבדו את האלהים על ההר הזה, ולכן מיד עם מעבר הענן ואחריו המחנה למדבר סיני, התייצב על ההר. ויש כאן ניגוד בין 'ויחנן ישראל' ל'ומשה עלה'. גם משה הגיע ממסע וטרח להוביל את העם ולהחנותו, אבל הוא לא נח, אלא עלה מאליו עוד קודם שנקרא. אך לא עלה משה ביום הראשון, בו עדיין היה צריך לפקח על החניה, ואפשר גם שכשם שבני ישראל התכוננו שלשת ימים לגילוי השכינה, גם משה הכין עצמו שלשת ימים לעליה להר, וביום הרביעי התרחש כל המשא ומתן המקדים לברית, ומאו חלפו עוד שלשת ימים להכנתם של בני ישראל.

אל האלהים - הענן שעמד על ההר. כפי שהוזכר כבר לעיל יז' ו', וגם כאן באמצע הפרשה מוזכר בלשון עבר 'מפני אשר ירד עליו ה' באש' (להלן פסוק יח').

ויקרא אליו ה' מן ההר - כנראה משה עלה לאותו מקום בו התגלה אליו ה' מן הסנה - 'כי שם האלהים', ואחר שעלה קרא אליו ה', וגם אז נאמר 'ויקרא אליו אלהים' (ג' ד'). והקריאה היתה מהמקום שמעליו וגבוה ממנו, ולכן נקרא 'מן ההר'.

כה תאמר - בני ישראל ממתנינים לשמוע כבר את דברי ה', אמור להם בינתיים זאת.

תאמר.. ותגיד - מכיון שזו תחילתה של כריתת הברית, מבהירים את הדבר בכל לשון. (גם בחוזים המודרניים אנו מוצאים כפילויות מבהירות, כמו: כל שכפול העתקה צילום וכו' בכל אמצעי אחסון אגירה צבירה שמירה וכו').

בית יעקב.. בני ישראל - החזרה היא לשון חיבה. העם לגונוניו יושב ומצפה, ומשה ימצא את הדרך איך להגיע ללבותיהם ולדבר באופן שכולם יבינו.

הופעת ה' באמירת הדברות, היא הצגת הצד שלו והדרישות שלו בברית. הברית מחייבת מכיון שהצד השני הציג את הצד שלו ואת דרישתו, כל אחד המביא את דרישותיו, מביע הסכמה לקבל את דרישות השני ככתבן וכלשונו.

לכן נדרשת הסכמה מצד ישראל לשמוע את הדרישות האלהיות, ואמירתם שמה שקבלו ממנו עד עתה מחייב אותם לקבל את דרישותיו וציוויו.

ז אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי:

אין ה' מסתפק בשאלת הברית: האם תקבל על עצמך את ההתחייבות, אלא פותח בדברי כיבושין. (וגם בשטרות שלנו פותחים ב'הואיל ו...').

אתם ראיתם - לשון עדות המשמש לפתיחת ברית, מכיון שיש לנו עדות על חלקו של צד א', הרי צד ב' חייב ג"כ בחלקו. וכך משמשת לשון זו בברית שבכי תבא (דברים כט).

על כנפי נשרים - מתוך מבצר נעול כמצרים, רק הנשר יכול להגביה עוף ולצאת. אחד ממיני הנשרים (עיט זהוב) לוקח את גוזליו על גבו כשהוא מלמד לעוף (כמתואר בפירוט יותר בדברים לבי' יא'). בדרך הראה אותם ה' את כחו בהצילו אותם בים סוף, ובספקו לחם בשר ומים.

ואבא אתכם אלי - כל המסע ממצרים לסיני היה התקרבות לה' ששכן בסיני, קבע את מגוריו קרוב למצרים ומשם משך אליו את בני ישראל, וכפי שראינו בפיי"ז ועוד, גם כשהיו בחניות הקודמות נחשב הר חורב כמקום שכינונו של ה' וכנראה שם עמד ענן וערפל. רק אחר שנבנה המשכן נדד ה' עמם בכל מסעיהם.

ה ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ:

ועתה - אחרי כארבעים יום של נדודים במדבר, מקריעת ים סוף ועד ראשית חדש סיון, בהם כבר הרגישו וטעמו את מהות ההליכה אחר ה', הכוללת גם נסיונות, ורגעים בהם נראה כאילו אין יד ה' בולטת, ומן הצד השני כוללת גם נסים וניתן לחוש כי ה' מתכנן הכל מראש למטרתו. יש בידם יכולת להבין על מה נכרתת כעת ברית נצחית.

ועתה אם שמוע תשמעו - לראשונה נאמר להם במרה (טו' כו') אם שמוע תשמעו, אלא שאז עדיין לא היתה תורה, והמובטח להם אם ישמעו היה, שלא תושם עליהם המחלה שבמצרים. החיים מחוץ למצרים בדרך לסיני היו הברית, להאמין בה' וללכת אחריו. ועתה מגיעה הברית המרכזית. המלה 'ועתה' משמשת כמו 'אי לכך' בחוזים שלנו, אחר ההקדמה, מציעים את דרישות הברית.

ושמרתם את בריתי - אין חובתכם מסתכמת בשמיעה והקשבה, אלא מעתה מוטלת עליכם חובת שמירה. למעשה הברית כבר קיימת, ועתה רק הופכים אותה לנצחית.

והייתם לי סגולה מכל העמים - סגולה הוא מונח משפטי שהוראתו המקורית היא: נכס או מקום בו בוחר השליט או המלך לשכון, ובמובן המשפטי הוא משמש גם ליחס ריבונות מיוחד בין השליט בנכסים כולם לבין מקום מסויים נבחר (וכך גם במלאכי ג' יז)⁷. בלשון המאוחרת נקרא סגולה כל דבר חמדה הנמצא בבית אוצרותיו של אדם (קהלת ב' ח', דה"א כטי' ג').

כי לי כל הארץ - זו השלמת השימוש במונח 'סגולה', שמתאים למי שכל הנכסים שלו, והוא עושה בנכס אחד 'סגולה'.

ו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל:

ואתם תהיו לי - לשון היכולה להתפרש כמצב שישראל יעשו, וכן כמצב שה' יביא אותם, כדבסמוך.

ממלכת כהנים וגוי קדוש - הברית מורכבת מחובות וזכויות, מצב זה הינו גם חובה וגם זכות. ההתנהגות ככהנים ושמירת הקדושה הם חובה של בני ישראל 'והייתם קדושים', אך זו גם זכות, הכהונה היא משרה רמה, והקדושה הוא מצב נשגב, 'אני ה' מקדשכם' (ויקרא כא' ח').

אלה הדברים אשר תדבר - בסיום דברים הנאמרים לשם ברית בא משפט החותם 'אלה הדברים', למניעת שינוי או אי הבנה בטופס הברית (בדברים כח' טט': אלה דברי הברית).

ז ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוה ה':

ויקרא לזקני העם - כשהופיע משה לראשונה במצרים, נזקק תמיד לזקני העם, המנהיגים הטבעיים. אולם מאז היציאה ממצרים, אין הזקנים תופסים מקום, כי קטנה דמותם לעומת הנפלאות אשר עשה משה, ולא היה בכחם ובכח חכמתם להוליך את העם במדבר ולמצוא להם מאכל ומשקה. ומאז הגיעו לחורב חוזרת דמותם וניצבת, שכן יש צורך ליצור היררכיה כפי שהציע יתרו למשה, אי אפשר שכל מצב העם יעמוד אך ורק על כתפי משה. מכיון שכל העם הצטופפו וחיכו למוצא פיו של משה (ראה פסוק הבא, ופסוקים כא-כד'),

⁷ "המלה האכדית המקבילה לסגולה (של המשפט האזרחי הבלבי) משמעה: רכוש הפרטי של אדם, שהוצא מכלל זיקה לרכוש המשפחתי", (ב. אופנהיימר, הנבואה הקדומה בישראל, עמ' 86. בית מקרא עא' תשלח' עמ' 427-434) וכך הוא בלשון חכמים (תוספתא תרומות א יג, ב"ק ט ט), כשהכוונה יחוד של נכס מסויים מכלל הנכסים לשימוש האשה. מלה זו באה בתעודה אוגריתית בברית בין שפלימש מלך החתים ובין מלך אוגרית, ששימש כואסאל שלו, "המונח סגולה איפה שייך לתחום של חוזה וברית. בחוזה של מלך אללח (מאה טו' לפנה"ס) באים שלשה מונחים בזיקה: עבד הדיד, אהוב הדיד, וסגולה של הדיד, מה שמעיד על שימוש בסגולה כלשון העדפה וכבוד" (פרופ' יצחק אבישור, עולם התנ"ך שמות עמ' 116). לגבי האזכור במלאכי, כותב פרופ' טלמון (עולם התנ"ך שם) שהשתמש במונח זה בכוונה כחותם התנ"ך, וכמסמן הברית העתידה המחדשת את הברית הראשונית.

היה צורך לבדוד את הזקנים ולכבד אותם ראשית בשמיעת הדברים, שהרי לא אפשרי היה שכל העם כולו ישמע יחדיו מפיו של משה.

וישם לפנייהם - חלק מענין הברית הוא ההבהרה החד משמעית המסלקת כל ספק, כבר נאמר בפרקנו: כה תאמר, תגיד (ג), תדבר (ו), וכאן 'וישם לפנייהם'. שימת הדברים לפנייהם היא ביטוי לפירוט והבהרה למעלה מכל ספק, בלשון המודרנית 'לשים את הדברים על השלחן', הכל פרוש וגלוי. וישנה גם משמעות של הצורך בהסכמת הצד השני לברית, הצד הראשון שם את דבריו, מניחם לבחירתו, והצד השני מכריז שהוא מקבלם (וכך בשימת המשפטים להלן כא' א', ובתחילת ברית ערבות מואב דברים ד' מד').

את כל הדברים האלה אשר צוהו ה' - יתכן שהיה בדברים רובד פשוט שניתן כלשונו לכל העם, ורובד יותר עמוק שהובהר במיוחד לזקנים, וזה בכלל 'תאמר.. ותגיד' בפסוק ג'. משה דבר עם הזקנים, והם דברו עם ראשי המשפחות, והם אספו את משפחותיהם ודברו על כך.

ח ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם אל ה':

ויענו כל העם יחדו - בהמשך לויחן. העם ציפה רק לשמוע את הדברים, והאמירה יחדיו מלמדת שמראש היה ברור לכולם שיענו פה אחד ודברים אחדים. ו'יחדיו' מתפרש גם ביחד, כמקהלה (ישעיה נב' ח': יחדיו ירננו), וכן לשון 'ויענו' מתאימה לשירה, כאילו שרו וזימרו את הסכמתם.

כל אשר דבר ה' נעשה - גם לשון זו משמעה, אפילו מבלי לדעת, כל דבר שיצא מפי ה' נעשה. ונופל על יכל הדברים אשר צוהו ה' בפסוק קודם.

וישב משה את דברי העם אל ה' - גם זה שלב הכרחי בכריתת ברית, 'תשובה' ברורה של הצד השני לדרישות הברית. 'וישב' נופל על 'וישם' בפסוק הקודם, והוא לשון מעודן, שכן 'וישיב' משתמע כאילו יש כאן שאלה ושתי אפשרויות, ואילו 'וישב' משתמע שהשיב והחזיר את הדברים, ולא שהיה כאן ספק.

גם יהושע הכורת עם העם ברית בשכם (יהושע כד'), דורש מהם תשובה בכדי לכרות ברית: "ויאמר העם אל יהושע לא כי את ה' נעבד, ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ה' לעבד אותו ויאמרו עדים". (כד' יא').

ט ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל ה':

ויאמר ה' אל משה - יתכן שמשנה חזר עם דברי העם אבל לא הגידם עדיין במפורש (וציין הרמב"ן לבמדבר יג' כו' שביאת השליח עם התשובה מכונה 'וישיב' אפילו שעדיין לא דיבר), אלא כבוד ה' היה לפתוח תחילה בדברים, וגם ממחיש בזה את ההרגשה שלא היתה כאן שאלה, לא רק משום שה' יודע מה אמרו בני ישראל, אלא גם שלא היה לבני ישראל עצמם מקום להסתפק ולא היה מה לחכות לתשובה.

הנה אנכי - השווה להלן לד' י' 'הנה אנכי כורת ברית', זו אמירה שמציגה מעשה שיעשה צד אחד, ומצפה למעשה כנגדו, כמו שאמר עבד אברהם: הנה אנכי ניצב על עין המים, והיה העלמה וכו' (בראשית כד'), ובנביאים: 'הנה אנכי בא בקצה המחנה, והיה כאשר אעשה כן תעשו' (שופטים ז' יז').

בא אליך - עד מתן עשרת הדברות היה ה' עדיין מרוחק, שכנית עננו נראתה, וקולו נשמע אצל משה, אבל עיקר משכנו היה עדיין בשמים. בעת מתן תורה ירדו השמים וה' בא ועיקר משכנו היה בהר.

בעב הענן - במקום המעובה שבתוך הענן, שאי אפשר לראות בו דבר, מתגלה ה', ועב הענן הוא כמו קדש הקדשים, ההר כולו משכן ה' באש וענן, ועב הענן הוא המקום בו מתגלה ה' לנביא, כמו בקדש הקדשים. העב הוא קטן, שכן בד"כ מלאו שמים בעבים, וציון של עב בודד הוא קטן ומסויים מאד (מ"א יח' מד': הנה עב קטנה). וגם דרך כבוד הוא, מכיון שה' מתגלה לנביא בקדש הקדשים ובענן, והרי הענן הגדול המקיף את כל ההר כולו אינו מיוחד למקום ההתגלות אלא לכל האיזור, ולכן יש עב קטן מיוחד למקום ההתגלות למשה עצמו. ובאמת כל דגם המשכן מקורו בדגם ההתגלות שקדם לו, והרי שמו 'אהל מועד' הוא המקום הצנוע בו נועד הנביא עם ה' בתוך הענן אצל הלוחות שנתנו בסיני, וכל העבודה שמסביב לאהל מועד, היא משום הקירבה למקום ההתגלות לנביא. וכך היה גם בשילה שה' נועד עם הנביא אצל הארון. והר המוריה נבחר אף הוא משום ששם התגלה ה' לאברהם, ולכן הקימו מקדש בבית אל, (וראה הושע יב' ה': בית אל ימצאנו ושם

ידבר עמנו⁸). העבודה היא אצל המקום שבו נאמרים החוקים, וגם צייתה תורה שישבו שם הזקנים וישפטו, וראה בסמוך יב'.

בעבור ישמע העם - רק כאן נאמר למשה שכל העם ישמע את קול ה'. שזו מטרה בפני עצמה.

וגם בך יאמינו לעולם - ומטרה נוספת שעל ידי זה יאמינו בדברי משה לעולם, כשיאמר עוד דברים בשם ה', יבינו וידעו שה' מדבר עמו. וכבר נאמר 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו' (יד' לא'), אך במציאות כשבא להם נסיון נתרופפה אמונת חלק מהעם, לכן הובטח שעתה אחר ההתגלות פנים בפנים, יאמינו בו לעולם. וסמלי הדבר שבו במקום בו אמר משה כרועה צאן 'והן לא יאמינו לך' (לעיל ד' א'), כאשר אך מקלו בידו, חזר ועמד לאחר שנים וכל עם ישראל למרגלותיו, ושם הובטח 'וגם בך יאמינו לעולם', והבטחה זו עדיין בתקפה עומדת, לא רק בני ישראל, כי אם גם רוב באי העולם מאמינים בנבואת משה עליו השלום.

ויגד משה את דברי העם - נופל על סוף הפסוק הקודם, ועתה הגיד את הדברים בפירוש, כשהסכמתם מובנת מאליה, ראה תחילת הפסוק. וכן יש כאן בחינת עשיית שליחותם של ישראל, שכן מדברי ה' עולה כאילו ייתכן שבני ישראל לא יאמינו במשה לעולם, ועל כך השיב משה בדברי העם שיעשו את כל דברי ה'.

י ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם:

לך אל העם וקדשתם - משה השושבין בהסכם זה, והוא הולך אל העם עצמו ומקדשם בעצמו. ואפשר משום שהלכות טומאה וטהרה לא היו ידועות בפרטיהן, היה צורך שמשה יפקח על ההתקדשות, וכן לשון **וכבסו שמלתם** הוא מלשונות הלכות טהרה (ויקרא טו' יג' ועוד רבים), ואף המתנת יום כדי להיטהר (ויקרא יא' כה' יכבס בגדיו וטמא עד הערב⁹), אלא שכאן נדרשו שני ימים לטהרה, משום חשיבות המאורע (ראה גם ש"א כא ה' אשה עצורה לנו מתמול שלשום'), או משום שבאופן טכני לא יכלו כל בני ישראל להתקדש ולכבס בגדיהם ביום אחד באותו מקור מים ורק הזריזים התקדשו ביום הראשון.

היום ומחר - אפשר שכוונת הביטוי היא 'יומיים', ביום שתאמר להם ולמחרתו, וביום השלישי לקדושה תהיה ההתגלות. אלא שבפועל עד שסיים משה לדבר עם ה', ולרדת מן ההר, ולחזור למחנה, וללמד לבני ישראל מה עליהם לעשות כדת, כבר עבר חצות היום, ואין זה נחשב ליום של קדושה. ולכן נכנסה המצוה הזו לתוקף רק ביום שלמחרת שיתקדשו באותו יום ולמחר, וזה פשר המסורת על היום שנוסף.

יא והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני:

והיו נכונים - ע"י ההתקדשות תהיו מוכנים.

ליום השלישי כי ביום השלישי - מודגש פעמיים המנין ליום השלישי, ואולי משום שהוא נופל על החדש השלישי בו מתכוננים ישראל להתגלות.

ירד ה' - ולא אמר להם עדיין שידבר עמם, אולי משום שהיו חרדים מכך.

יב והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת:

והגבלת את העם סביב - הצבת איזה גבול וסימן לפני ההר, בדרך הטבע אין ההר צומח מתוך המישור, אלא מפרידות בינו לבין המישור ממש, כמו גבעות ותחילת התרוממות הקרקע. ואולי הגבול סביב היה מהעליה לכיוון ההר, אף שהאיסור והסכנה היו רק בהר עצמו, הנטיה הניכרת כהר, נצטוה משה להגבילם יותר. לא נאמר 'את ההר סביב' כי עיקר הצורך היה במקום חניית העם, בין העם ובין ההר (ראה להלן יז'), וההגבלה באמת היא על העם, שאותו צריכים להגביל, ולא את ההר.

סביב - מלה הבאה הרבה בתיאור גבולות המשכן והמקדש, 'קלעי החצר סביב' (להלן לח' טז') 'וחצר הגדולה סביב' (מ"א ז' יב'), ואף אליהו עושה למזבחו 'תעלה סביב' (מ"א יח' לב'). ובבית העתיד: 'חומה לו סביב סביב... להבדיל בין הקדש ובין החלי' (יחזקאל ב' כ'). וכמו במקדש, היו גם כאן כנראה הפרשי גובה, העם היו

⁸ לגבי הלגיטימיות של מקדש בית אל בעיני נביאי ישראל, נתבאר במקום אחר. אך מדברי הושע עולה בעיקר ביקורת על מקדש בית אל וכל מקדשי אפרים, והגעגועים בפסוק זה לדיבור בבית אל, משקפים את התקופה הקודמת, בה היו בני אפרים באמת בכוונה לשם שמים, בימים שאחר חרבן שילה, ועוד מעט בשעה שנפרדו מרחבעם בגיבוי אחיה השילוני, ומבחינתם היה בכך 'היתר במות', שכן אין מנוחה ואין נחלה במלכות יהודה.

⁹ והאמור במדבר יא' ח' 'התקדשו למחר ואכלתם בשר', נאמר כנראה דרך לגלוג, אם רום שאיפתכם היא אכילת בשר, קדשו עצמכם לקראתה, כדרך שאדם מקדש עצמו לקראת יום זבח לה' וכדו'.

בתחתית, מקום הכהנים היה מעט יותר גבוה, וההר עצמו רק משה עלה בו. וגם הטופוגרפיה של ירושלים עצמה מתוארת כ'ירושלים הרים סביב לה' (תהלים קכה' ב').

והגבלת.. לאמר השמרו לכם - יסוד היחס לאלהות בישראל הוא ההגבלה הנקבעת מן החוק, מכיון שהאל אינו נראה ואין לו שום דמות ותמונה, החוק מציב גבולות שיש להישמר מלעבור אותם. ההגבלה הזו היא מגבלה שלנו, כבני אדם, שאיננו יכולים להתקרב ולהשיג את האל, ולכן איננו עוברים את החוק והגבול המוחשי. אלילי הנכרים ופסיליהם נראים לעיניים, ואין צורך בגבולות אלא להיפך, עבודתם היא בקרבה אליהם, בחיבוק ונישוק הפסל, הקירבה הזו נותנת חיים לפסל הדומם, חייהם של המאמינים. אלהי ישראל הוא אל חי, עומדים אנו מרחוק, כי אין אנו משיגים את חיותו ועצמותו. עבודתו היא לא ע"י שמעניקים לו, אלא ע"י ששומרים על חוקיו, והחוקים מעניקים לנו. והעבודה היא סביב המקום שבו נאמרים החוקים, ראה לעיל ט'. ולהלן כ' ז'.

עלות בהר ונגע בקצהו - משמע שהעליה בהר היא לפני הנגיעה בקצה, והכוונה העליה לכיוון ההר.

כל הנגע בהר מות יומת - הנוגע בהר עצמו, אבל העולה לכיוון ההר לא יומת, כי אין זה אלא הגבול, וכנראה הכהנים ויהושע עלו לשם (להלן פסוק כב'). כדין מקום השכינה 'והזר הקרב יומת' (במדבר א' נא' ועוד).

יג לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה במשך היבל המה יעלו בהר:

לא תגע בו יד - לשון זהירות מופלגת בהרחקה מן היד, ומשתמע גם כלפי ההמשך, שהעולה ימות בלי מגע יד.

כי סקול יסקל או ירה יירה - מתוך העשן והערפל ידחה מיד, או שיפלו עליו אבנים מחלקו העליון של ההר.

אם בהמה אם איש לא יחיה - כנראה שכך היתה המציאות שהאימה על ההר מנעה כל יכולת של יצור חי לעלות בו, ומכאן הנס שרק משה יכל לעמוד על ההר ארבעים יום. וההשואה של בהמה לאיש בהקדמת הבהמה, משום שלגודל מדרגת ההתגלות, כל האנשים כבהמות נדמו לגבי מקום ההתגלות.

לא יחיה - נגזר גם מ'לא יראני האדם וחי' (להלן לג כ), אין יצור חי יכול להיות במקום ההתגלות, ומאליו ימות אם יהיה שם.

במשך היבל - תקיעה איטית וארוכה, שהיתה סימן לסיום של מלחמה או התאספות (ראה ש"ב כ' כב' שתקיעת שופר היתה סימן לסיום המלחמה).¹⁰ ייתכן שהיו מבינים מאליהם אימתי מסתיים המחזה של ירידת ה' על ההר, אבל בנוהג שבעולם כשמזהירים ומגבילים, מסיימים גם את האופן בו תוסר ההגבלה. וראה גם פירוש לפסוק טז'. הציון מראש של משיכת היובל, מדגיש שאין ה' שוכן בהר, כמו האלילים שיחסו להם מקום משכן מסויים, אלא רק יורד להתגלות, וברגע אחד יעלה ומלא השמים כבודו. וכן מדגיש הדבר את חוסר הטבעיות שבתופעות ההתגלות על ההר, שבתקיעת שופר ובקול אחד תיעלמנה. בפועל, מכיון שעלה משה שוב להר אחרי חטא העגל, אירעה משיכת היובל ביום הכפורים, שהוא סיומו של ראש השנה (יחזקאל מ' א').

המה יעלו בהר - אפשר שההשתוקקות להתקרב למקום הקדוש התבטאה אחרי משוך היובל, והיו עולים להר סיני כל משך החניה באיזור, כדרך שאחר שנים רבות עלה אליהו הנביא להתבודד בנקרת הצור בה נגלה ה' למשה, ולכן מדובר על עליה באופן אקטיבי, ולא רק שיוכלו לעלות. וכנראה גם הפתגם בהר ה' ייראה המוזכר בבראשית כב יד נולד אחר מעמד הר סיני, או שנולד כבר בימי האבות בנוגע להרים בהם התגלה אליהם ה', ובא לשימוש בימי סיני.

יד וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם ויכבסו שמלתם:

מן ההר אל העם - היה מתאים גם לעלות בהר ולהידבק בה', וגם להתערות בעם וללמד את הדבר הראוי ואף לפעול בעצמו בהם. ויש בדבר גם לשון זריזות שהרי הירידה וההליכה היו במרחקים לא קטנים, ומשה היה בן שמונים שנה.

ויקדש את העם - כדרכו, פיקח בעצמו על כל דבר.

¹⁰ גם שנת היובל נקראה כך, משום שהיא נבחרה להיות סיום של תקופה (ולכן נאמר 'יובל היא', כי יובל במקורו אינו שנה או תאריך אלא פעולה, וכן נאמר 'אחר היובל' ולא אחר שנת היובל, שהוראתו הוא פעולת היובל). ולכן כל זמן קצוב הוא יובל. ו'במשך בקרן היובל' (יהושע ו' ה'), הוא כשיתקעו בקרן שתקיעתה ארוכה ומיועדת לציון של יובל. והוא אות לסיום ימי ההמתנה הארוכים.

ויכבסו שמלותם - עד עתה היו על תקן של נודדים, כעת התכוננו לישיבה של קבע, ויכלו לשנות ממנהגי הנוודים. גם קודם צאתם ממצרים לא כולם סיגלו עדיין מנהגים ראויים, שהיו מהם עבדים מושפלים ('בתחילה היו דומים ישראל כתרנגולים המנקרים באשפה', יומא עה:), וכן היו בהם בעלי מכות ומחלות, שרובם ככולם התרפאו והחלימו בינתיים, וכך התקדשו והתנקו לקראת המעמד הנכבד. וכן לא מסתבר שמשא אמר לעם את דברי ה' באופן שהיה כבד פה וכבד לשון, אלא גודל המעמד והתפקיד הביא את החולים והלוקים בבעיות שונות להתרפא, ובתיקון הנפש נתקן גם הגוף, ולכן נאמר 'רגלך לא בצקה' (דברים ח' ד'). וראה לעיל על טו' כו' (ובישעיה לה' ו' 'אז ידלג כאייל פסח ותרון לשון אלם כי נבקעו במדבר מים').¹¹

טו ויאמר אל העם היו נכנים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה:

ויאמר אל העם - על קידושם באותו יום יכל לפקח, אך לגבי האזהרה לעתיד היה צריך להסתפק באמירה. ואפשר שבימים האלו גם כן עלה משה אל מקום ההתגלות ודיבר עם ה'.

היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה - יש כאן כמין כלל ופרט, בשלשת הימים האלו, מלבד ההתרחקות מטומאה מוחשית, יתנו דעתם לברית הנכרתת, ולא יעסיקו עצמם בפעולות כדוגמת קרבה אל אשה. ונושא דברי משה כאן נשמעים ברובד רוחני יותר מאזהרות אי העליה להר. ואכן לא מתואר כיצד משה מעביר אליהם את כל האזהרות החמורות בדבר עליה להר, ואף שברור שהעביר להם את הדבר, ואף הציב את הגבול, וכפי שהוא מתאר בפסוק כג', לא מדגישה התורה זאת, ומשתמע כי היה מובן מאליה למשה שכל אחד ירא מלקרב אל האלהים, ובפרט שכך תהיה המציאות של האש והענן שתמנע קרבה אל ההר ('כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר', דברים ה' ה'), הכוונה לעליה לכיוון ההר, ולא לעליה על ההר עצמו, ראה לעיל יב'), ואולי אף דברו בני ישראל על כך בפחד ובמורא (ראה לעיל יא'). ואפשר באמת שלא אמרו משה בהדגשה מספיקה, כדלהלן פסוק כא'. ונמצא משה מוסיף מדעתו צעד אחד קדימה.

אל תגשו - לשון הרחקה קיצונית, כמו 'ונגוע בקצהו' (יב'). והלשון הזו שמשא כנראה לתיאור טהרה, כפי שנראה בשמואל א' כה' ה' 'לחם קדש יש - אם נשמרו הנערים אך מאשה'.

טז ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה:

בהית הבקר - השעה המדוייקת של תחילת הסימנים להתגלות, מלמדת על התכונן והסדר שבדבר, ועל השגחת ה'. וגם בנוהג שבעולם הוא שלא לטרף את שנת הלילה.

וענן כבד - הוא כמו עשן, אלא שנקרא ענן מכיון שלא יצא מאש המתאימה להיווצרותו, וגם משום שמסיבה זו לא היתה לו תכונת הנזק של העשן. והוא 'החשך' המוזכר בדברים ה' כ' ('בשמעכם את הקול מתוך החשך'), ושם מתאים לכנותו חשך כי מתאר שם את פחדם של ישראל (ראה סיכום הפרשה), והחשך מטיל פחד. וראה לעיל יד' כ' 'ויהי הענן והחשך'.

קל שפר - קול שופר הוא סמל לקול מחריד, ונוצר על ידי רוח, להבדיל משאר הקולות שבטבע שענינם שבירה וניפוץ, קול השופר הוא קול שעל ידי רוח, שמתאים להיווצרות על ידי כוונת מכין. ולכן נבחר השופר לסמל כאן את קול הרקע שהלך והתגבר, ואולי גם התרועעה שבשופר, דומה לרעם שמתפרק בסדרה של קולות ולא בקול אחד. אך בספר דברים לא מוזכר הדימוי לשופר רק 'קול גדול' יתמונה אינכם רואים זולתני קול', כאשר משמעות הדברים שהקול ששמעו היה קול אלהי, ולא קול שאדם מסוגל להפיק, אלא שתמונתו וצורתו לא ראו. הדימוי לשופר הוא גם כקול להתאספות ('במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תקבצו', נחמיה ד יד ועוד רבים), כאשר מתאספים לכרות ברית, תוקעים בשופר לכנס את הכל. הקול התחיל כשופר והלך והתחזק עד שכבר לא התאים לו דימוי השופר אלא 'קול גדול'.

¹¹ לפי מסורת חכמים התגלות השכינה נשאה בחובה תופעה פיזית של דחיקת המרחב, שהיו לה השלכות בכל מקום שהיה ארון הברית, וייתכן שהיו לתופעה זו גם השלכות רפואיות (בימינו משתמשים למשל בתא לחץ לריפוי בעיות מח שונות, בתוך התא לחץ האויר גדול בכמה אטמוספירות). התופעות שליוו את ההתגלות בסיני היו כמובן פיזיות ומוחשיות, רעידת ההרים, האש והעשן, ועוד כמתואר בשירות, וייתכן שבכדי לאזן ולמנוע פעולות שרשרת הרסניות, היה צורך לשנות את התנאים הפיזיים. כן ראה מדרש רבה מז: "וכי אפשר לו לאדם להיות מ' יום בלא מאכל ובלא משתה? ר' תנחומא בשם ר"א ב"ר אבין בשם ר' מאיר אומר המשל אומר אזלת לקרתא הלך בנימוסיה, למעלה שאין אכילה ושתייה עלה משה ונדמה להם", התשובה נראית כאינה ממין השאלה, ברור שמנומס בהחלט שלא לאכול בשמים, וכפי הפתגם שהביאו 'ברומא תהיה רומאי', אך השאלה היתה איך הדבר אפשרי. וכנראה לא ראו חכמים סיבה ליצירת נס כזה, ועל כך השיבו: שמתחייב הדבר מטבע 'השמים'. מבחינה פיזית ידוע לנו שישנה אפשרות של מניעת אוכל ושתייה למשך זמן רב, ובשנים האחרונות התפרסם על אדם קשיש ביפן שתעה בשלג, ונכנס לשנת חורף למשך כ-3 שבועות, כאשר חילוף החמרים בגופו הואט. וכך אנשים חוזרים מחויית כמעט מוות אחר זמן רב שלא היו להם תנאים פיזיים מספיקים לקיום הגוף. ואפשר שיש קשר לחויית הנפש, שאם היא חווה פעילות נפשית-רוחנית, יש בידה לקיים את הגוף מעבר למה שנראה לנו כתנאי סף לחיים.

יז ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויציצבו בתחתית ההר:

ויוצא משה את העם - העם פחדו להתקרב (כאמור בפסוק קודם), ולא עשו דבר מבלי הוראתו של משה. וגם היה צורך במנהיג ומנהל למעשה גדול זה.

ויתיצבו - לשון התייצבות מתאימה בעמידה לפי פקודה או לקראת מישהו נכבד, כי 'ניצב' משתמע עמידה זקופה כאילו נתבקש שיעמוד כך, ויש גם ניגוד ל'יוצא משה', אמנם הוא הוציאם, אבל הם התייצבו מצדם. היציאה הזו היתה פעולה גדולה וכבירה, לארגן ולסדר סכום עצום כ"כ של בני אדם, וכנראה סייעו למשה שרי האלפים והמאות, והתחלקו בני ישראל לפי שבטים ואזורים, למען לא יאבדו ויכשלו או יסתכנו בנפשם.

בתחתית ההר - המחנה היה במדבר 'נגד ההר' (לעיל ב'), וכאן עמדו במישור שלמרגלות ההר, מכיון שההר מטיל עליו צל נקרא הוא 'תחתית ההר', ובפרט לאור עליית ההר כולו באש ובעשן, נדמה היה ההר ואשר עליו מעליהם ממש. ובדברים ד' יא' מתוארת עמידתם 'תחת ההר', גם להלך כד' ד' ולב' יט' מוזכר המקום 'תחת ההר' שהוא כנראה מקום עמידת בני ישראל בעת מתן תורה, שהיה אז פנוי. (המישור שלפני ג'בל מוסא למשל כ"מ ק"מ ורחבו כ"מ ק"מ)¹² ומתאים לעמידת רגליהם של שש מאות אלף גברים בלתי צפופים, כשלכל אחד חצי מטר רבוע, והנשים והטף גם הם יכולים להיכנס במרווח הגדול הזה).

משה כשהיה בראש ההר, וגם יהושע במקום עמידתו, לא היו בזווית שיכלו לראות בה את המחנה, כעולה מהמתואר להלן לבי' יט', שרק כשבא לתחתית ההר ראה את המתרחש במחנה (אף שניתן לומר שמראש ההר, הסתיר הערפל למשה את המתרחש, עדיין ממקומו של יהושע גם כן לא נראה דבר, אף שלא היה רחוק שהרי שמע את הקול ואת אפיו). ואמנם אפשר שהרוח בה אפשר היה לעלות אל הר סיני, לא היתה כנגד המחנה, אלא דרך העליה וכן מקום עמידת יהושע, היו מאחד הצדדים, אבל לא מעברו השני של ההר, כי משם קשה לשמוע את המתרחש מעבר לו, וכן לא סביר שהיו צריכים לעשות הקפה גדולה בכל פעם שהתקרבו להר, וגם מקום עמידת הכהנים היה צריך להיות בקירוב לעם או לכל הפחות בקשר עין ביניהם. ובאותו מקום של תחלת העליה להר התגלה ה' בסנה למשה, שהיה רועה את הצאן בקרבת ההר,¹³ ומן הדרך ראה את הסנה בוער, ויש להניח שהדרך ממדין אל דרום מערבה לכיוון לשון הים של מצרים עברה אצל העליה להר. וא"כ נראה שעלו מצד מזרח, ולכן הופעת ה' מתוארת בכל המקראות של התגלות ה' (ראה לעיל אחר פט"ו) כבאה מדרום וממזרח (תימן ושעיר). וכנראה עמדו בני ישראל מצפון מערב להר, ובכדי להתקרב אליו עמדו משני רוחות אלו¹⁴ (מסעם לעומק המדבר היה מקצה הלשון המצרית שבצפון מערב, דרומה מזרחה למדבר סיני), ומתאים הדבר באופן סמלי לנמצאים בא"י שזוכרים את הר חורב כנמצא בדרום מזרח להם, ומשם באה הידיעה וההתגלות. אמנם ה' שוכן גם בתוך בני ישראל, אך התגלותו תיזכר כמגיעה מרחוק, בכדי שלא לקשר את האלהות עם הארץ וענינה, קדושת ההתגלות היא מדרגה אחת מעל קדושת הארץ.

יתכן שהיו שרידים של עבודת אלהים קדומה באיזור הר סיני, אבל לא על ההר עצמו, ראה לעיל על ג' א', ואפשר שזה חלק מענין הגבלת ההר, שעוצם הקדושה במקום המוגבל, מלמד שמעבר לו אין קדושה, והקדושה רק במקום בו מעולם לא נעבדה עבודת אלילים, ואין קשר לשום כח המוכר כבר לבני האדם. גדר הקדושה היא המקום המיוחד מעולם להיות מופרש מעבודת אלילים, ורק שם רוצה ה' לרדת.¹⁵

¹² לפי מכלילת נראה שהיה המקום המישורי כנגד ההר 12 מיל, ובו נרתעו ישראל לאחוריהם. ואולי יסוד המדה הזו בהתאם למקובל שמחנה ישראל 3 פרסאות (ערובין נה: ע"פ פענוח המרחק של 'ויחננו מבית הישימות עד אבל השטים') והם 12 מיל, 14.4 ק"מ. אלא שהמחנה היה 3 פרסאות מרובעות, וכלל את המשכן ואהלים ללינה ורחובות ביניהם וכו'. ואולי יש קשר לאיסור תחומין יב' מיל, שנקשר ג"כ במחנה ישראל, ומלמד על הקרפף שהיה סביב למחנה.

¹³ הר חורב היה מקום חרב, אף שבאיזורו היה מרעה, שמו מעיד עליו שהיה יבש וחרב. אך מעת שבקע בו המעיין (לעיל יז' ו'), אפשר שהחל לפרוח ולהפוך לכמין נוה מדבר, ולעתים קרקע שלא הצמיחה זמן רב, מביאה גידולים במהירות ובגודל ואיכות יוצאי דופן (לשם כך היו מוברים את השדות לשנה או לתקופה). ייתכן אף שלתופעות הפיזיות הנלוות להתגלות היו השפעות על הצומח, חומר וולקני יכול לשמש לזיבול שדות, וייתכן שתופעות של חומר במצבי קיצון (של אש עצומה או ריבוי ענן וחלקיקים) משאיר אבק שמניב צמיחה יחודית (גם הפירות הגדולים של א"י, ייתכן שהיו קשורים בזעזועי טבע הקשורים למהפכת סדום וכן אירועים נוספים בתוך השבר שממזרח לירושלים). הפריחה הנפלאה הזו נשארה בזכרון בני ישראל לשנים רבות, כאשר היו בריפדים ראו את ההר חורב, ובעת ההתגלות פורח ומתעורר לחיים. ומצוות העלאת הביכורים להר ה' בקיטושים ובשירים גם היא כמו הד לזכרון הציורי הזה.

¹⁴ הדבר מפורש בפסוק ב' שחנו 'נגד ההר', ולא 'סביב ההר'. ובספרי אמרו שהגבילו את ההר מכל רוחותיו ולא רק מרוח אחת, ואפשר משום שההגבלה היתה למשך כל הזמן ששכן הענן. והרי רעו את הצאן מכל עברי ההר, ובאה להם אזרה מיוחדת על כך. אבל אפשר שהגבול במקום בו עמדו בני ישראל היה חשוב יותר ובולט יותר, כנראה בפסוק יב' שמתייחסת ההגבלה לעם.

¹⁵ לא רק עבודת אלילים פוגמת בקדושת המקום, אלא גם עבודת ה' שלא כדת, ואפשר שלכן לא צויין מקום הר סיני, כדי שלא יעבדו בו בשום צורה. ולכן לא נכבשה ירושלים עד העת המתאימה שהתבררה והזדקקה האמונה ודרך העבודה של ישראל, וגם לא נתגלה שמה מראש, שאם היה ידוע שמה היו יכולים קבוצות של חלקים מהשבטים לכבוש או להשיג גישה לירושלים ולעבוד שם את ה' מבלי המנוחה והנחלה הרוחנית וההתאמה ליסוד את עבודת ה'.

יח והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאד:

עשן כולו - בעת ההתגלות במקום הסנה היה עשן רק מקום ההתגלות, ועתה עשן כולו.

מפני אשר - אריכות הבאה להדגיש שהאש והעשן הם בגלל שה' ירד, וזו רק סיבה שיש אש ועשן הבאים להסתירו 'עבים סתר לו', אבל לא שהאש והעשן הם מהותו.

ירד עליו ה' באש ויעל עשנו - יש כאן כמין מתח בין הירידה לעליה, האש והעשן מטבעם מבקשים לעלות, 'וההר בוער באש עד לב השמים' (דברים ד' י א'), ה' הוריד את כבודו, אבל הסממנים המחפים על כבודו מבקשים לעלות חזרה השמימה. וראה להלן פסוק כ'.

כעשן הכבשן - גם 'תנור עשן' של ברית בין הבתרים (בראשית יד) הוא כנראה כבשן, להבדיל מתנור רגיל, הכבשן מגיע לחום גבוה וממיס חמרים שאינם נמסים באש רגילה, ומכאן העשן הרב¹⁶. הכוונה היא שהעשן היה מרובה מהיחס של אש רגילה שהיינו רואים לו היו מבעירים עצים על ההר למשל. ולמעשה לא היה זה עשן אלא ענן כפי שמתואר בהמשך הערפל, 'והר סיני עשן כולו' (יח'), אבל העשן צורב את העיניים ואת הנשימה ולא היו יכולים לעמוד ולהתקיים אצל הר שכולו מעלה עשן, וזו היא ההדגשה של עשן הכבשן, עשן רב אבל בלי אש מתאימה המספקת חומר בעירה, כמו הסנה שבער ולא אוכל והיתה האש דבר נפרד ועצמאי, ואם היה כאן באמת עשן הרי בני ישראל היו שואפים אותו ונפגעים. וכן לגבי האש, לא הלהיטה את האויר באופן שיכל לגרום לנזק ולחום כבד אצל העומדים סביב ההר, והרוחות שיצרו קול שופר לא הקפיאום, ולא שיסו את האש בעם.

ויחרד כל ההר - ההר הזדעזע, בהתאם לתיאורי הנביאים הרבים על ההרים שרקדו ונמסו (ראה הפניות בסיכום הפרשה). אבל רק ההר הזדעזע, ומקום עמידת בני ישראל היה שליו, ולכן נדמה להם כאילו ההר נעקר ועומד מעליהם. ונופל על 'ויחרד כל העם' שבפסוק ז'.

יט ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול:

יהי קול השפר הולך וחזק מאד - גילוי כבוד ה' התגבר, עננו עמד על ההר זה זמן, ובהדרגה התגברו סימני ההתגלות והקול החזק. הקול החזק שהיה ברקע, היווה ערובה לכך שרק קול אלהי יכול לגבור על קול שכזה.

משה ידבר והאלהים יעננו בקול - הדו שיח שהיה בין משה לה' נשמע כהד עמום באזני העם, ייתכן שהקרובים יכלו לשמוע גם את דברי משה, אבל את דברי ה' שלא היו מיועדים לאזני העם, וייתכן שלא נכתבו כאן, שמעו רק כקול. ומכל מקום ההצגה של הדו שיח הזה כהדדי במדה מסויימת, נותן את ההרגשה שגם קולו של משה נשמע חזק באופן מיוחד (ראה פירוש בפרק כ' פסוק טז', ולעיל פסוק יד'), וכאילו כל דברי משה באו ע"י שהאלהים עונה אותו עצמו בקולו, עניה היא גם אמירה יחדיו וגם עזרה. (ונכתב בלשון עתידי, כיון שיש כאן תיאור של התופעה שקרתה לאורך זמן מה). ויש בדבר גם ענין להמחיש לבני ישראל שלא כל מה שדובר בין ה' למשה יכולים הם לתפוס, ולשם כך נשלח משה שהוא מבין את דברי ה' ואומרם לעם.

כ וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה:

וירד ה' על הר סיני - לקראת ההתגלות לעם התגברו האש והעשן וגם הקולות על ההר עצמו. בפסוק הקודם עלו העשן והאש וכיסו את כל ההר, וכאן ירד כנגדם כבוד ה' מן השמים, ונוצר 'עב הענן' המוזכר לעיל ט'. (בדומה לאש המזבח המובאת מלמטה, וכנגדה יורדת אש מן השמים).

אל ראש ההר - עד עתה לא עלה משה אל ראש ההר, אלא רק במקום התגלות הסנה, ולעיל ג' נקרא אל ההר ולא אל ראש ההר, מקום זה נראה לאותם מבני ישראל שהיו קרובים להר, והיו רואים אותו עולה ומדבר עם ה' שמה. דוקא עכשיו שהאש והעשן התגברו נקרא משה דוקא לעלות עוד בהר.

ויקרא ה' למשה אל ראש ההר - כיון שעכשיו היתה השכינה בראש ההר, וקרא ה' למשה אליו, נחשב שקרא לו 'אל ראש ההר'. וגם היה צריך זירוז מיוחד עקב התגברות האשן והעשן מעל ליכולת האנושית להיות במקומם.

ויעל משה - התחיל במעשה העליה. (וראה בראשית כח' י' על יעקב 'וילך חרנה', כשהכוונה יצא לכיוון חרן, אבל ההמשך מתאר את הקורות לפני הגיעו לחרן).

¹⁶ ויתכן גם שהאש הגדולה פעלה באמת פעולת כבשן, ואת זה תיארו הנביאים והסופרים על הרים נזלו מפני ה' זה סיני, וכן הרים כדונג נמסו וכו', ראה בסיכום פט"ו. וראה אזהרת סקול יסקל לעיל פסוק יג'.

כא ויאמר ה' אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב:

רד העד בעם - משה רץ בזריזות אל הקריאה, ושוב לא הזהיר את העם בענין ההתקרבות, כי חשב שמוכן מאליו שמורא האל יהיה על פניהם ולא יעיזו להתקרב (השוה לעיל ג' ו'), כשמשה שומע את קול האלהות הוא מסתיר פניו כי ירא מהביט, וכן מתוארת בפסוקים הקודמים חרדתם). וראה לעיל פסוק טו' שלא מוזכר אמירתו לעם אזהרה זו.

יש משמעות רבה לזירוז זה של ה' בעת הברית, להראותנו שגם כל אזהרה נוספת של משה, וכל המרצה וחזרה שחזר בפני העם, לא מלבדו, אלא ה' אמר לו לשוב ולהזהיר על הדבר כי יש בו צורך. וכנראה גם בנאומי ספר דברים, אמר לו ה' על מה יש צורך להזהיר מאד את העם.

פן יהרסו - ההתגלות נושא בחובה רצון פנימי עז לרוץ ולהתחבר אל האור המתגלה לאדם, ולהשתחרר ממגבלת הגוף, כעין התחושה של חויית 'כמעט מוות'. ואולי היה כרוך המעבר בהריסת הציון והגדר שיצר משה.

לראות - דוקא מחמת שלא ראו כל תמונה, ייתכן שיתעורר דחף להתקרב וכן לזכות לראות משהו. כשקיים ערפל באופן טבעי אדם מנסה להתקדם אולי בהמשך יראה באופן יותר ברור וקרוב, וכן בעת ערפל אדם מאבד את גבולותיו ויכול לעבור את ההגבלה. (ובאמת חטא העגל היה מרצונם לראות את האלהות באופן מוחשי, על הקשר לחטא העגל ראה להלן כי טז').

ונפל ממנו רב - בכמות עצומה כ"כ של בני אדם, ברגע שאחד מאבד את עשתונותו ורץ לכיוון מסויים, יכולים רבים להתבלבל ולהילכד ולעבור את הגבול, וימותו רבים. גם אם הרבים מן הסתם ינהגו כשורה, יש צורך באזהרה מיוחדת כי אפילו יחידים יכולים לגרום למיתת רבים ולאסון. (מה שאירע בסוף בחטא העגל).

מכיון שעתה נקרא משה לעלות אל ראש ההר, מה שלא אירע עד עכשיו, הרי העם נותרים הרחק מבלי לראות כלל את משה ואת מעשיו. ויש צורך באזהרה נוספת.

כב וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרץ בהם ה':

הכהנים הנגשים אל ה' - ראה לעיל יב' שלכהנים יוחד מקום מעל המישור, אך לא עלו על ההר עצמו. ואפשר שהיה בהם צורך שם כדי לשמור שהעם לא יעברו את הגבול, ואולי אף להמית את העובר.

הכהנים.. יתקדשו - ההתגלות היתה כסדר המקדש (ראה לעיל על פסוק ט' בעב הענן, ולהלן פרק לד' על ההקרבה והאכילה), ולכן היתה גם עזרת כהנים שהיא מקום עמידה המיוחד להם, והכהנים הניגשים מתקדשים כמו במקדש, יותר מהתקדשות בני ישראל בכדי לעמוד בתחתית ההר. מלבד ההתקדשות שלשת ימים של ריחוק מטומאה, קדשו הם את ידיהם ורגליהם כדרך הניגש לעבודה (ורחצו את ידיהם ואת רגליהם... בגשתם, להלן ל' יט-כ'). ואפשר שלכן כונו כאן אלו שהיו דבוקים במשה בכינוי זה, וכן מסתבר שזביחת הזבחים המוזכרת לעיל יח' יב' למשל, (ואולי גם הקריבו על המזבח הנזכר יז' טו'), היו אנשים מן העם מיומנים וממונים, ואולי היו משבט לוי, מהנכבדים ומהבכורים שבו. ואולי כשם שיהושע נשאר להמתין למשה, נשארו עוד קבוצה משבט לוי בקירוב להר, ולא חזרו למחנה ולכן היו נקיים לגמרי מקשר לחטא העגל.

יתקדשו - אפשר שמכיון שהזוהרו גם על נגיעה בקצהו (לעיל יב'), הוצרכו לקדש ידיהם ורגליהם, שבכך אם יגעו בגבול לא ימותו.

ונוספו כאן דברים שלא נכתבו באזהרה ראשונה, בכדי שלא לכפול, נכתבו חלק מהפרטים בכל חזרה על הענין הכללי, כדרך התורה בהרבה מקומות. וזה ממה שמוסיף טעם בחזרה.

פן יפרץ בהם ה' - כך כונתה גם מיתתו של עוזה כ'פרץ עוזה' (ש"ב ו' ח'), כי המוות של הזר הקרב למקום השכינה הוא כענין טבעי, כמו שפורצת מגפה ע"י כח אחד המתפשט ('ותפרץ בס מגפה', תהלים קו), כך פורץ ה' במקומו והנמצא שם שלא כדת מת. ומקביל פן יפרוץ לפן יהרסו (כא').

כג ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלת אל הר סיני כי אתה העדתה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו:

בפעם השניה מדגישה התורה איך משה היה בטוח שבאמת ובתמים בני ישראל יקבלו על עצמם את העול, ואין שום סיבה שייוצר פרץ. משה חווה את ההתגלות, ולגודל שליטתו בעצמו, לא העלה על דעתו שאם העם יחוו התגלות לא ישלטו בעצמם ולא יצייתו לרצון ה'.

לא יוכל העם - בנוגע לכהנים לא העיר משה, שכן מאחר והם עומדים על הגבול, אפשר להבין את הצורך באזהרה מיוחדת. ולגבי העם פן יעלו להר עצמו, הרי הדבר בלתי אפשרי במציאות, כמתואר לעיל. וכן אמר בדברים (ה' ה') "כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר", ומשמעות הדברים היא שלא היה אפשר לעלות בהר (ראה לעיל טו'), ולכן משה הגיד להם את דברי ה' עמו בכל פעם.

אתה העדת בנו - הדברים לעיל יב-יג היו נחרצים ובאו כעדות שמי שיעבור ימות. וגם ציווי נקרא 'עדות' כמו 'מה העדות' (דברים ו' כ'), 'עדותיך אשר העידות בהם' (נחמיה ט' לד'), והרבה בתהלים.

הגבל את ההר - לעיל יב' באה לשון ההגבלה ביחס לעם, אך מכיון שכאן הנושא הוא ההר מיחס משה את ההגבלה אל ההר, וכן: בינתיים ירד ה' על ההר, ההר הוא מקום קדוש ואליו מתייחסת ההגבלה וההקדשה.

וקדשתו - אולי יצירת ההיררכיה סביבו, ראה לעיל כב', הנהיגו בו כמקום קדוש, מקום לנביא, מקום הכהנים, שומרים המופקדים שלא יקרב זר, ואף במקדש היו שומרים כאלו.

כד ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל ירסו לעלת אל ה' פן יפרץ בם:

בפעם השניה מלמד ה' את משה שאין לסמוך על הסכמה והתלהבות ראשונית, שיחזיקו מעמד תמיד. הפעם השלישית תהיה אחרי הדברות. וראה פירוש לפרק כ' פסוק טז'.

לך רד - לא עלה משה אלא צעדים מספר, והחזירו ה' שיתן להם אזהרה נוספת, להזכירם את חובתם לציית, ולא רק לפעול בהתלהבות.

רד ועלית - מכיון שכעת אתה עולה לראש ההר ונעלם מעיניהם (ראה פסוק כ'), צריך אתה שוב לרדת ולהזהירם.

ועלית אתה ואהרן עמך - לאותו מקום שתדד ממנו עכשיו, האמות הראשונות של ההר תעלה יחד עם אהרן, אהרן כיחיד יכל להיזהר שלא להתקרב אל תחילת ההר עצמו שהעומד בו יומת (ואולי התקרב מעט יותר משאר הכהנים הניגשים אל ה'). אבל ההמונים היו צריכים עוד מעט מרחק בטחון, ו'הגבלתם'. הזכרת אהרן באה כנגד החטא, ראה להלן על כ' טז'.

יש בציווי זה כמין הרחקה של משה מתחילת ההתגלות, באופן שיהיה ברור לכל נכבדי העם העולים עמו את האמות הראשונות, שההתגלות היא מה' לבדו. ולו היה משה עולה ומשתהה בראש ההר, היה יכול להיראות כאילו הוא חלק מענין ההתגלות, באופן זה שהוא יורד ומתאם עם העם ומתחיל לעלות עם הזקנים, הוא שם את עצמו בצד המקבל והשומע, גם אליו התגלה ה' אז פנים בפנים, ועשרת הדברים נשמעו לו כמו לכל העם.

ואפשר שמשה עדיין לא עלה לראש ההר בעת ההתגלות, וכך משמע להלן כ' טז' שבקשו ממשה שלא ידבר ה' עוד עמו, הרי שהיה אפשר לדבר עמו. וקריאת ה' מראש ההר לבא אליו, מדברת גם על ההמשך, שהוא זה שיזכה להמשיך לעלות ולשמע אחר שתסתיים ההתגלות של הדברים המיועדים גם לעם לשמיעה ישירות מה'.

והכהנים והעם - אולי מודגש כאן היעדרם של משה ואהרן, משה מנהיג העם, ואהרן מנהיג הכהנים (למרות שלא מונה לכהן עדיין, יש להניח שכאחי משה הגדול וכאחד הנכבדים שבעם, היה טעם שיהיה בתפקיד זה, גם אם לא באופן רשמי), וזה מחייב אזהרה נוספת כאמור.

כה וירד משה אל העם ויאמר אלהים:

ויאמר אלהים - התיאום האחרון הזה של ה' עם משה, מדגיש את היות משה המתווך בברית הזו, למרות שבמשך אמירת עשרת הדברים אין משה שותף, חשוב היה לסכם שוב את תנאי הברית עם המתווך משה. וזה מסביר גם את הצורך באזהרה שוב, גם אם לא היה חשש קרוב, היתה זו סמיכה נוספת על תפקידו של משה בברית זו, וחיזוק ל'וגם בך יאמינו לעולם'.

וכן כך באה האזהרה להתקרב שלש פעמים בפרשה, כמנין שלשת ימי הגבלה, ולחשיבות וסמכות מעמד הברית (הפרשה כולה בנויה מחזרות משולשות, ראה סיכום).

כ א וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר:

וידבר אלהים - ככתוב בהתגלות לאליהו בחורב ילא ברעש ה', אחרי הקול והרוח והרעש והאש, הדברים נעשו ברורים לפתע, 'קול דממה דקה והנה אליו קולי (מ"א יט'). רק מי שיכול לעשות את הקול הנורא, יכול להשתיקו ולהפכו לדברים ברורים.

הדברים מכונים (להלן לד' ח', דברים ד' יג', י' ד') 'עשרת הדברים', ויש אפנים שונים לחלקם, שכן מלבד החלוקה לעשר דיבורים, יש שרצו לחלקם לפי עשר מצוות. וכמובן אף שישנן כמה דרכים ראשוניות לחלק, עדיין שם 'עשר הדברים' עליהם.¹⁷

ב - ג אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהיה לך אלהים אחרים על פני:

אנכי ה' אלהיך - שלשת המלים האלו הן תמצית הברית: האל ששמו הוא ה', נעשה אלהי ישראל (וכן בהיפוך: האלהים, הכללי, גילה את שם ה' שהוא שמו לברית עם בני ישראל), על ידי שכרתו עמו את ההסכמה הזו פנים בפנים, וכך יכל לומר לכל אחד מן העם 'אנכי', מלה הנאמרת מפי נוכח. וכן לאורך כל הדברות.

אלהיך - כיון שמדבר עמם פנים אל פנים, יכול לפנות לכל אחד ואחד בלשון נוכח.

אשר הוצאתיך מארץ מצרים - ראה סיכום הפרשה. יציאת מצרים היא ההקדמה המחייבת של הברית, שנוסדה על 'אתם ראיתם', אותם החוקים שפעלו ביציאת מצרים, יפעלו לנצח מצד האל לבני ישראל. לא רק נסים ונפלאות חוו ישראל במצרים אלא גם גלות נוראה. רגע היציאה הוא הרגע שבו בא חלקו של ה' בברית לידי ביטוי ראשון ברמה הלאומית, ביטוי זה היה גם ראשיתו וגם שיאו של הקשר שנובע מהברית, שיא שלא ישוב עד לרגע האחרון של הברית, התיקון הכללי העתיד. וכן יש בהזכרת יציאת מצרים משום הבהרת האחדות, שכל הפעולות הנעשות בכל מקום בעולם הן פעולת האל האחד, כל מה שראיתם הוא ממני.

מבית עבדים - מצרים היתה ביתם של העבדים, העבדות היתה מושרשת וטבעית שם, ואת זה יש לבית ישראל להחליף בעבודת ה' שתהיה מושרשת וטבעית בארצם ובמקומם. העבדות היתה רק חלק קטן מההיררכיה המצרית שלא השאירה מקום לתכנית האלהית, וצריכה היתה להיחרב מפניה, ראה: "התכנית המוסרית של התורה".

לא יהיה.. אלהים אחרים - לא יהיה אפילו אחד, מאותם אלילים רבים.

על פני - כמו 'אתי' שבהמשך, גם אם אינו כופר בה' אין מקום לאלהות אחרת, כי פני ה' בכל ואין מקום נעדר ממנו, וכן יש ב'פנים' לשון כעס, כמו 'ונתתי פני', כאילו אמר 'להכעיסני' (מ"א יד' ט').

ד לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ:

אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת - כי ה' מושל בכל מקום, כאמור 'ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד' (דברים ד לט, יהושע ב יא, מ"א ח כג).

אשר במים מתחת לארץ - נופל על בשמים ממעל. והכוונה שכל יצור חי צריך איזו לחות כדי להתקיים, וכן הדגים בתהומות ים. ובהרבה מקראות מקביל השמים לתהומות הים. אבל יותר נראה שהכוונה למים שמעבר ליבשת, ואם מציינים את השמים למעלה, והארץ תחתיהם, המים באוקיינוסים הרחוקים נמצאים באמת תחת הארץ, ועל היצורים והמפלצות שבמים האלו ספרו רבים והיו עושים צורותיהם.

ה לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי:

לא תשתחוה להם ולא תעבדם - איסורי ע"ז באים בהדרגה: לא יהיה, לא תעשה, לא תשתחוה, ולא תעבדם. כל אחד מהמצבים האלו אסור, היותו של אל אחר עבור האדם, עשיית פסל אפילו בלי הכרה באלהותו, השתחויה בלא עבודה, ועבודה בלי טקס השתחויה. והמעשים האלו גם מצטברים, מתחילה מכיר האדם באל אחר, לאחר מכן הוא עושה לו דמותו, משתחוה לו, ולבסוף הוא עובד אותו באופן תלתי.

כי אנכי ה' אלהיך - מקשר את סוף הדברים העוסקים בעבודת אלילים לתחילתם בחתימה מעין הפתיחה. ובאמת יש כאן רעיון אחד הדרגתי, ה' הוא המוציא מבית עבדים, ועי"ז ניכר יחודו, ולכן 'לא תעבדם', ובכלל

¹⁷ לביסוסן של החלוקות השונות ראה באורך רד"צ הופמן בפירושו לשמות. אפשר להצמיד את 'לא יהיה' כסימט 'אנכי' או כפתיחה ל'לא תעשה', אך יותר נראית האפשרות השניה, שכן הדיבר הראשון ראוי לו להיות קצר ונמרץ. חלק מהבעיות כביכול שהעלו החוקרים, נבעו מאי הבנה של העברית, ושימוש בתרגום הלועזי שתרגם 'עשרת הציוויים', מה שלא השאיר מקום ל'דברה' שאינה צווי. למרות שלגופו של ענין גם 'אנכי ה' אפשר לראות צווי.

כל עבודת החומר של 'ששת ימים תעבוד', נפסקת בשבת, ואפילו 'לעבדך ולאמתך', כי ששת ימים עשה ה'. כלומר, ה' נגלה בהוצאה מבית עבדים, וציוה על הפרדה בין העבודה המותרת והרצויה שהיא עבודת מלאכת ששת הימים, ובשביעי שובתים לזכור את הבריאה, ועי"ז ימנעו מלעבוד בכלל רשויות אחרות מלבד את ה'.

אל קנא - המשמעות המקורית של השרש קני' היא התלהטות, ובדברים (ד' כד') אומר משה: ה' אלהיך אש אכלה הוא אל קנא, והכוונה היא אל מעניש, לא אל אפאטי שמאמינים בו אבל אינו עושה כלום כי אינו בנמצא או שהוא חסר כח. המשמעות היחידה שאפשר לייחס לעובדה שעמים יכלו לעבוד כמה אלים בלי לראות בדבר סתירה וקושי, היא שגם בעיניהם אלהיהם רדומים הם או חלשים ומוגבלים ואין אחד מגיע לכוח של חברו. כאדם הלוקח כמה תרופות אליל שמא אחת מהם אם לא תועיל לא תזיק. וכמובן יש בלשון 'קנא' רמז למצב של 'עברה עליו רוח קנאה וקנא את אשתו' (במדבר ה' יד'), המכוון כנגד קשר עם 'אחרים'.

בכלל נראה ששתי רשויות היו מאז ומעולם בתפיסות הדת, האחת מניחה את האדם ורצונו במרכז, והדת היא רק אמונה נלווית, היא טובה ויפה בעיני האדם, אבל אינה כח החיים שלו. והשנייה מניחה את הדת במרכז, הדת היא כח החיים של האדם, והיא הקנאות הדתית, זו של פנחס 'בקנאו את קנאתי', שהתנהג כאילו פגעו באגו שלו, כאילו העליבו את אביו ('קנא לאלהיו', במדבר כה' יג'). וגם בין הדתות הקדומות הרגישו בני אדם, מי הם אלו שהדת באמת מרכז האגו שלהם, ומי הם אלו שהדת היא רק חלק מהתרבות שלהם. הקנאה היא כח החיים העצמי של הדת, לא פעולה מתוך נימוקים ושיקולים כאשר החוק מבקש זאת, אלא פעולה סוערת כמו החיים עצמם (והרי אין לדמיין חיים המתנהלים לפי חוקים וכללים), כסערתו של אליהו הנביא (מ"א יט' י'): 'קנא קנאתי'. ולכן הקנאה אינה רק להעניש אלא גם לחוס ולרחם, כפי שאומר יואל: 'ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו' (בי' יח'). גם אם אין זה משורת הדין, נהג ה' בנו כאב הסוער ברגשותיו למען בניו.

אך ה' אינו דורש מאתנו להיות קנאים, הפיכת הקנאות לחוק סותרת את עצם המונח. ה' הוא אל קנא, והתכנית שלו עבור העולם היא קנאית, היא אינה תכנית של לאפשר זה לזה לחיות, אלא של רוח סוערת הדורשת יותר מכך עבור העולם. אנו רק צריכים לדעת שאלהינו קנא, ולא להפוך גם כל אחד ואחד מאתנו לאל קנא. שכן רק מי שמשוחרר מהנטיות הגשמיות יכול באמת להיות קנא.

מהותה של האלילות היא הדת התועלתנית, המלמדת את האדם איך להפיק את התועלת מן האל, גם אם עבור כך יש לשלם בדברים שהאל מפיק מהם תועלת, אך לשני הצדדים אין כאן אלא תועלתנות. מעולם לא דגלה דת אלילית קדומה במוסר או בתיקון העולם,¹⁸ ובמדה שהיה להט בדתות אלו, היה זה להט יצרים, להט של שליטה, להט החרב המתהפכת, או להט לאסתטיקה, אך לא להט רוחני. ומשכך אין להתפלא שהיחוד המעשי, לא רק העיוני השם את האלהים כבורא העולם וכחזק מכל האלים, אלא גם זה האוסר על ציור תמונה ושימוש בכל מוטיב תועלתני אלילי שהוא, הוא היסוד המוסרי של הדת. העלאת הדת מהמדרגה של מדעי הרוח, טכניקת רפואה, חיזוי עתידות, והגנה מנוקים, אל ספירה מוסרית תובענית, בלי תלות ברפואה פריון וכדו'.

בהיעדר היחוד הזה, ייעדר גם המימד הסוער והעמוק של המצוות המוסריות, והן יהפכו לנימוס בסגנון אירופאי, היונק את כחו הדל ממדעי הרוח. ה'לא תגנוב' היהודי סוער וקנאי הוא, הוא החששות וה'ניעורים' אם יש כאן פרוטה של רבית או של חוב פעוט לגמ"ח שלא הוחזר, ה'לא תרצח' שלנו סוער בהפלת עובר כמו בהמתת אדם המוגדר כצמח, אין אלו מצוות נימוסיות, אלא יסודות עמוקים, הבאים מהבנה שחריגה מהן תהרוס את העולם הרוחני, גם אם עדיין נישאר בגדר הנימוס והסדר הטוב. שלא לדבר על ה'לא תנאף' היהודי, וה'לא תחמוד' היהודי, אשר אין בעולם דוגמתם. גדרי הקדושה ביהדות אינם מתבטאים בדרישה מאחרים וברדיפתם, אלא בדרישת האדם מעצמו, השאיפה העזה להידמות ליוסף הצדיק, להעלות את הגוף כדי שיחיה בהרמוניה עם דרישות הנפש, ולא להיפך (הנסיון המערבי הבלתי פוסק להוריד את הנפש ולספק לה אפשרות לחיות בהרמוניה עם דרישות הגוף), היא תמציתן של עשרת הדברות.

ה'קנאות' הדתית מופנית כלפי האדם עצמו, כלפי גופו ורצונותיו. רק לפעמים, ברגעים קריטיים, פורצת הקנאות הזו לחוץ ומופנית כלפי אחרים. אך רק מי שקינא לעצמו וקינא לגופו בשם נשמתו כל ימיו, יכול להיתפס כמקנא את קנאת ה', אחרי שכל ימיו הוא עמל להידמות לאלהיו וללכת בדרכיו.

הנה כי כן, ענין חמשת הדברות השניות, נולד רק מתוך חמשת הראשונות. וראה סיכום הפרשה.

¹⁸ וגם הדתות הקדומות שראו בעולם מהלכים קבועים מראש, קארמה וכיוצא בה, לא ראו אותה כתכנית האלהית או המוסרית המתאימה למה שטוב שיעשה האדם, אלא להיפך כתכנית אטומה שאף האלים אינם יכולים לה, השיטה שלהם הייתה להשלים עם הגורל והקארמה, ההיפך מהרעיון של תורת משה. באשר לדתות מודרניות המערבות מוטיבים מכל הבא ליד, קשה לקבוע, שהרי עוד ידן נטויה...

פקד עון אבות על בנים - מכיון שה' הוא מעל המקום והזמן, דרך ניהולו את העולם היא גלובלית, העוון מלפף את החברה והולך ומדרדר אותה, עד שבזמן הבנים, אם לא שבים מדרכיהם (כשהם 'שונאי'), החברה מכלה את עצמה.

על שלשים ועל רבעים לשונאי - תהליך זה יכול לקחת שלש או ארבע דורות, כי שונאי ה' נאבדים, ואחר כמה דורות אין על מי לפקוד את העוון. החברה נטמעת ומתפרקת. רואים אנו בהיסטוריה, כיצד גם דורות של פורקי עול, יונקים כח רוחני מהשאריות הנותרות מכמה דורות קודמים, וכאשר כלים השאריות האלו בשלשה ארבעה דורות, אובד זכרם. המדה הזו מלמדת אותנו, כי העונש אינו נקמה, אלא הוא תוצאה נלווית להפרת התכנית האלהית.

ו ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי:

ועשה חסד לאלפים - נטיית החסד למחזיקים בבריתו, יכולה להימשך אלף דור, כפי שאנו רואים את אלפי השנים שה' נוטה לנו חסד בזכות אבותינו, כאשר אנו הולכים בדרכיהם, ישנו כח מיוחד המחזיק אותנו.

לאהבי ולשמרי מצותי - העונש נזכר רק לשונאים, מדה טובה היא גם לאוהבים (כמו 'אברהם אוהבי'), וגם לאלו שאינם בדרגה זו, אבל שומרים את המצוות. כל עוד ישנם אוהבים, גם שומרי המצוות נכללים בהם.

כל העיסוק בפקידת עוון או חסד האבות על הבנים, מדבר על החברה ככלל, וזה חלק מטבע העולם, שגורל כל דור מושפע מהדור שקדם לו ומזכויותיו או חובותיו. ואף שהדבר נכון במדה מסויימת גם לגבי האדם הפרטי, אין זה ענין הדברים כאן.

ז לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא:

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא - היחס לשם ה' מלמד את האדם שיש דברים מוחלטים וגבוהים ממנו, גדול כחו של האדם לעשות כרצונו, אבל דבר שנאמר בשם ה' כמו שבועה, הוא מעל האדם ואי אפשר להפירו או לתלות בו שקר. איסור זה משלים לאיסור הפסל והמסכה, במקום לקדש חפצים מוחשיים, יש לקדש את ההגבלה, לא לגעת ברשות של שם ה' לשוא. גם אם השם הוא אנושי, שבני האדם החליטו לקרוא בו לאל, הרי הוא כאילו הקיפו גדר וקבעו הר או אהל להזכרת שם ה' ולהתגלות דבריו ותורתו. ואת הגבול הזה אין לעבור, ובודאי לא להשתמש בו לצרכו.

לא ינקה - לכל אדם יש את מזלו וגורלו, יש שקרוב להיכשל, ונענש בקלות. ויש שמזלו מחזיקו זמן רב, אך גם הוא לא יצא נקי, בסופו של דבר הנושא שם ה' לשוא ימצא את ענשו. כי נכנס לרשות שגבוהה ממנו ואינה שלו. ויש כאן גם המשך לפסוקים הקודמים, שה' אל קנא, וגם אם אורך זמן, הוא מעניש בסופו של דבר.

את אשר ישא את שמו לשוא - ועל ידי זה יוכל להרויח בשם ה' דברים, שיאמינו לשבועתו, בסופו של דבר לא ינקה, ולא יהיה מורווח. הרווחים שניתנו תמורת הזכרת שם ה' ובנאמנותו יחזרו לה', והנושא שמו לשוא יפסיד. ולכן גם פעולתו תהיה שוא: שבועתו אינה שבועה, מסחרו אינו מסחר, ורווחיו אינם ריוח.

העוון של שבועת שקר הוצב במקום השלישי, כמרכיב בסיסי במבנה האמונה לאחר הבטחת האמונה ומניעת הכפירה. שכן מהות הדת היא פעולתו של האדם בשם ה', ונשיאת שמו על שקר, מחללת את שמו וכבודו, ומאפשרת לומר את רצון האדם בשמו.

ח זכור את יום השבת לקדשו:

זכור - מתאים להיאמר על דבר עתיק שהיה ידוע לעם, היום השביעי כסיום לימי הבריאה. אך זכירת יום היא גם עשייתו מיוחדת כזכירת מה שבא לסמל, כמו 'ויהיה היום הזה לכם לזכרון' (לעיל יב' יד'), 'ויהימים האלה נזכרים ונעשים' (אסתר ט' כח'). וכן את השבת במיוחד יש לזכור, שכן קדושה ומנוחתה באים ע"י שפועלים לשם כך בימים הקודמים לה.

את יום השבת - כנראה גם שמו זה היה ידוע מעולם או לכל הפחות מהתקופה שקדמה למתן תורה. וראה לעיל פרק טז'. ובהערה לסיכום הפרשה.

לקדשו - לקדש את היום הידוע הזה ולנהוג בו כפי שיצטוו בכל איסורי מלאכות ובכבודו.

מצוות השבת באה בסדר כיאסטי:

זכור את יום השבת לקדשו:

ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך :

ויום השביעי שבת לה' אלהיך

לא תעשה כל מלאכה - אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך :

כי ששת ימים עשה ה'.. כל אשר במ :

וינח ביום השביעי..

ברך ה' את יום השבת ויקדשהו :

ט ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך :

ששת ימים תעבד - העבודה היא הטירחה, ולכן נסמכת לזמן, אין רגע בששת הימים בו אדם מופנה מטירחה.

ועשית כל מלאכתך - המלאכה היא החפצים שאדם טורח בהם, ולכן נסמכת לעשייה. ובסיבת המלאכה אדם עובד ששת הימים.

י ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך :

שבת לה' אלהיך - תרתי משמע, ה' שבת בה, ולכן תשבות אתה לפי מצוות ה'.

שבת לה' אלהיך - השבת יועדה על ידי העם להתכנסות דתית, כמובא בנביאים הרבה פעמים, וכן 'חדש ושבת קרא מקרא' שבישעיה א' היה המנהג הפשוט שתיקן כבר משה, שבשבת קוראים בתורה¹⁹, אלא שכאן לא יכל להיכתב מפורש כי עדיין לא היה ספר לקרוא בו. אבל ענין השבת הוא לה', ולכן מקומה בעשרת הדברות מיד אחד יחוד ה' ואמונתו, כי אין היחוד והאמונה מתקיימים במי ששקועים רק במלאכת העולם, והיום הזה בו עומדים ומתבוננים ודורשים, וזוכרים את בריאת העולם ותכניתו, הוא המחזיק את שלשת הדברות שעל גביו. ובזה שונה גישת התורה מאחרים המיחדים מקום לעיון ורוחניות, שהתורה יודעת שבלא איסור מוחלט על מלאכה, לא יהיה קיום אמיתי לרוחניות מופשטת. ואין אדם נמנע מרצונו באמת מחפציו וצרכיו, מבלי שהוא מקדש את הזמן הזה.

לא תעשה כל מלאכה - נופל על 'ועשית כל מלאכתך' (טו). ולא נאמר 'לא תעבוד' כי אין בהכרח שלא יטרח אדם בשבת, אבל מכיון שהטירחה בחול היא בסיבת המלאכה, הימנעות ממלאכה מבטלת רוב הטירחה.

אתה ובנך.. - שבעה פרטים.

עבדך ואמתך - העבד והאמה נטפלים לאדון ומקבלים את דתו.

בהמתך וגרך - הבהמה מנויה קודם כי היא שייכת לאדם ככל הקודמים, והגר נפרד. כיום השביעי שנפרד מהששה.

אשר בשעריך - הגר שבשערים הוא הנכרי הגר שהוא בתוך הערים הישראליות, נכרים הגרים בערים משלהם אף בישראל אינם צריכים לשמור שבת.

יא כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר במ וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו :

כי ששת ימים עשה ה' - גם מלאכת ימי המעשה, אינה נובעת מכחו של האדם, אלא מהבריאה שברא ה' בשש ימים.

¹⁹ המובן היחידי של המלה 'מקרא' בלי סמיכות, היא ספר שקוראים ממנו, כמו 'ויבינו במקרא' (נחמיה ח' ח'). הפירוש 'קרא מקרא' מלשון מקרא קדש, אינו לפי הפשט, שכן ראש חדש אינו מקרא קדש, ואינו יום קדוש. ואפילו היה כן המשמעות של 'מקרא קדש' היא 'אשר תקראו אותם במעדם', שקוראים את היום קדוש, ואין משמעות למלה 'מקרא' בפני עצמה. ובפרט אי אפשר לסבול פירוש זה, שבתוך רשימת הפעולות הנעשות בבית המקדש שמתאר ישעיה: "למה לי רב זבחים.. כי תבאו לראות פני.. הביא מנחת שוא קטרת.. חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל.. ובפרשכם כפיכם.. גם כי תרבו תפלה", תהיה אחת שאיננה פעולה, ולא דבר שמתקיים בפועל. אין שום ספק שבימי ישעיה, בעת ההתאספות אחר הקרבנות, היו קוראים בתורה, פורשים כפים, ומתפללים.

את השמים ואת הארץ ואת הים - נופל על בשמים ובארץ ובמים (לעיל ד').

ואת כל אשר בם - רומז לכל היצורים המוזכרים בדברה השניה, אם מלאכים או שדים ואם דרקונים, 'כל אשר בם' נוצר ע"י ה'.

וינח - לשון עזיבה והנחה, ונופל על לשון מנוחה, שלנו שבת נועדה למנוחה (להלן כג' יב').

על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו - 'ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו' (בראשית ב' ג'). המן המגיע בכפלים (לעיל טז) הוא מסימני הברכה.

יב כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך:

את אביך ואת אמך - חדוש יש בדבר שהתורה משוה את כבוד האב לכבוד האם, והגם שיש בחינה של הקדמה בדרך הטבע לכבוד האב, עיקר משמעותו של החוק היא חובת כבוד לשניהם. הנהג הקדום של כבוד האב היה מתוך תפיסתו כפטריארך ומושל בשבט צאצאיו, ואילו המצוה באה לכבד את ההורים מחמת היותם אביו ואמו, ולכן שוים לענין זה האב והאם, וכן כולל החוק גם את ההורים שאינם פטריארכים, כשהם עדיין צעירים ואבי האב הוא המושל, או כשהם כבר חלשים וזקנים ואינם נושאים במשרה זו, וכיו"ב. הדגשת כבוד האם מלמדת את ענין המצוה.

למען יארכון - כיבוד ההורים יכול להיראות כנטל, כאשר ההורים מאריכים ימים עד שהם חלשים ותלותיים. אך מי שירצה אף הוא להאריך ימים, יצטרך לחיות בחברה בה מכבדים ותומכים גם במאריכי הימים, וכך יזכה אף הוא להאריך ימים כאשר בניו יכבדוהו.

על האדמה אשר ה"א נותן לך - תזכורת לבן, שהאדמה וכל נכסיו אינם שלו, ואין לו לקמוץ ידו בתמיכה בהורים, כי הכל מה'. וחוזר על האמור בדברת השבת, שה' עשה את הארץ וכל אשר בה וגם את המלאכה.

ויש בדברים גם משמעות כללית, למען יארכון ימי העם על אדמתו, ולא תקיא הארץ אותו. ברציחה וניאוף ודומיהם, שהם משחיתים עולם מיידים, נאמרה רק אמירה חד משמעית, ש'כף אינו נסבל בהם ורק שלילתם אפשרית. ואילו בכיבוד הורים שיש בו הרבה דרגות וזמנים, הוסיפה התורה דברי ברכה, ושכך ובכיוצא בזה תלויה ברכת העם על אדמתו בהמשך. ומתאים לסיים בו את חמשת הדברות הראשונות, אחר שנפתח בעונש לחטאים על שלשים ועל רבעים, מסתיים באריכות ימים להורים ולדורות אחריהם. וכן כהמשך לפתיחה: הוצאתיך מארץ מצרים - למען יארכון ימיך על האדמה אשר ה"א נותן לך. וראה להלן פסוק יד.

יג לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה ברעך עד שקר:

הפסוק הזה כולל אמירות נחרצות וצמודות, שכן הפחיתות שבמעשים אלו ברורה, כל שבא ה' לומר כאן הוא הנחרצות והחוסר מקום לפשרות בשום תנאי, כל הדברים האלו יחדיו נשללים תכלית שלילה, מן הכבד אל הקל, וגם עדות שקר כמוה כרצח, אינה מותרת בשום מצב, למשמעות הדברים ראה לעיל על פסוק ה'.

בחוקות העמים לא נאסרו כלל המעשים האלו בתורת איסור, משום שמוכן מאליהם שמעשים כאלו יביאו לגמול ולמשפט מצד החברה, וזה עיקר ענינם, המעשים ששום חברה לא תשתוק עליהם. אבל האיסור המוחלט העצמי, נמצא רק בתורה. מה שמתבטא למשל בדרשא "לא תגנב - אפילו על מנת למיקט", כלומר, הגנבה היא איסור עצמי, גם אם מבחינת החברה מדובר ב'מתיחה', במשהו מצחיק ומתקבל. הדברות הן האיסורים המוחלטים.

לא תענה - עניה היא דיבור רשמי, כאשר העד נעמד על דוכן העדים בבית הדין הוא נקרא 'עונה ואומר'. ואולי 'לא תענה ברעך' בא לכלול לא רק את העד, אלא כל מי שעונה ברע באותו מעמד, כל אחד ממשתפי הפעולה שעונה דברים בדין זה הוא מסייע לעד השקר. והאריכות מבדילה בין איסור זה, ובין שלשת הראשונים הנשללים בנחרצות יתירה (המדובר כאן בעדות שקר המפסידה לחברו, מבלי שבועת שוא). ואעפ"כ חיבורם במשפט אחד בא להחמיר על עד השקר.

יד לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך:

לא תחמוד בית רעך - הבית כולל את כל אשר בו, ואין הכוונה לקירות דוקא, שהרי בדרך הטבע החמדה מתעוררת כלפי חפצי ערך, בגדים, ותכולת הבית.

לא תחמד אשת רעך .. הפרטים האלו שונים מתכולת הבית, שכן הראשונים אינם רכוש אלמנטרי שאין דרך להיפרד ממנו, אלא יוצאים ובאים.

בית, אשה, עבד, אמה, שור, חמור, כל אשר לו, שבעה פרטים. וכשם שבמצוות עשה הזהיר שבעה פרטים בביתו של אדם וכל רכושו לקדש את השבת, כך בלא תעשה הזהיר שבעה פרטים בביתו של אדם מן החמדה. וחזקת איסור החמדה את חמשת הדברות השניות, כי הוא הבסיס לקיומן, שכן מחמת חמדה אדם עשוי לעבור על כולן, ולהגיע עד לכדי רצח לשם השגת רכושו של אדם (ככרם נבות), או אשתו (כבת שבע אשת אוריה).

הוצרך הכתוב לפרש בלא תחמוד, כיון שאינו דומה לאיסורים שבפסוק הקודם, שהרי החמדה היא מחשבה ואין עליה שליטה גמורה, ולכן לא נאמר בנחרצות חד משמעית, אלא להשיב אל הלב שאין ראוי לחמוד כל דבר שיש לאחר, ולכן ההלכה קובעת את עיקר האיסור שלא לעשות מעשים ליישם את החמדה הזו, גם אם אין המעשים אסורים בעצמם (על השיטה ההלכתית לקביעת גבולות המצוות, ראה להלן בפרשת משפטים). וכך גם בשבת שהיא אות מיוחדת, היה מקום להזכיר ממנה את העבדים הבהמות וכו' (אבל לא את האשה), ולכן פורטו גם בה.

יש משותף למנוחת השבת, ולאי החמדה של הזולת. האדם הקדוש, כשהוא קרוב לעצמו בשבת, הוא גם קרוב לה'. וגם השמח בחלקו, אם חלקו קדוש הוא, כך הוא קרוב לה'. שתי המצוות האלו יש בהן משום קדושה מיוחדת, מתוך חמשת הדברות הראשונות, היחידה שאינה אלמנטרית ומובנת מאליה היא השבת, וכך מתוך חמשת השניות, היחידה שאינה אלמנטרית ומובנת מאליה היא איסור החמדה.

השבת באמת מסיימת את הדברות שהן בין אדם למקום, וכיבוד הורים היא כמו חוליה מקשרת למצוות בין אדם לחברו, מאוחרת היא לשבת, שכן השבת רצון אלהים היא וערך עליון מכיבוד הורים ורצונם האנושי, אבל ממשיכה היא את מצוות השבת, שכן השבת באה להכיר בבריאת העולם ע"י ה' ובחובה ללכת בדרכו, וזה עצמו ענין ההכרה בהיווצרות האדם וגידולו ע"י הוריו, יסוד הדברים אחד הוא, כאמור: 'הוא אביך קונך הוא עשך ויכוננך', הרצף של שלשת השותפים באדם: בורא, אב, אם, הוא 'דע מאין באת'. וגם המצוה עצמה שייכת היא למצוות הבסיסיות המעצבות את החברה, הצורה בה אדם בונה את ביתו ואת משפחתו, בענוה ובהכרת טובה, בהסתכלות ובהתבוננות מאין בא ומה הן חובותיו. ואף כל מצוות האמונה באות הן דרך ההורים, שהם מלמדים את התורה ומעבירים את המסורת, ומבלי כבודם והקשבה לדבריהם, לא יעמוד דבר. ואולי באמת למען יאריכון ימיך הולך על כל חמשת הדברות הראשונות, שענין בניית החברה הישראלית ברוח התורה. בניגוד לדברות האחרונות הבאות בלי שום טעם ונימוק, שכן מציאותן סותרת קיום אנושי. ובולט הניגוד בין הסיום 'למען יאריכון ימיך' ובין 'לא תרצח' הבא אחריו, חמשת הראשונות הן הדרך להאריך את החיים, ומניעת חמשת האחרונות היא הימנעות מקיצור חיים.

כל אשר לרעך - יש בזה בבחינת סיכום לכל חמשת הדברות העוסקות באי פגיעה בכל אשר לרעך (נפשו, רכושו, כבודו, המגיע לו בדיון), כשם שיש באנכי ה' אלהיך, פתיחה לענין חמשת הדברות הראשונות. האלהים מתייחס אל כל אחד ואל הציבור כ'אלהיך', והאחר כ'רעך', ומול שניהם ישן חובות. מה שמשתלב בספר ויקרא ובעיקר בפרשת קדושים לצמד מחייב, המתבטא בין השאר באמירה 'ואהבת לרעך כמוך אני ה' (ויקרא יט' יח').

טו וכל העם ראים את הקולת ואת הליפידים ואת קול השפר ואת ההר עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחק:

וכל העם ראים את הקולת - הקול היה איום ונורא, 'כקול אל שדי בדברוי' (יחזקאל י' ה'), השתתפו בקליטת הדברים כל החושים ולא רק חוש השמע, נראה כאילו העולם עצמו דיבר, כפי שאנו רגילים לשמוע לעתים קול מתוך רעידת אדמה למשל ואנו מתרגמים אותו לקול הברה כמו 'בום' שהוא שילוב של הנשמע ושל ההרגשה בעת הפיצוץ או הרעש החזק, כך באו כל דברי ה', מאנכי ועד לרעך, באופן שנראה כאילו העולם כולו דובר את ההברות והן מורגשות בכל החושים יחדיו. ואין קול השופר והרעשים המחרידים מפריעים לדיבור, כי הם עצמם הדיבור. באותו רגע כל המציאות הגשמית אמרה רק דבר אחד, מה שהיא לוחשת ורומזת לאורך השנים, בהסתרה ובהעלמה, נאמר על ידיה בפה מלא לרגע אחד.

ואת הליפידים ואת קל השפר - לא הוזכרו עד עתה הליפידים, אבל כנראה הכוונה לברקים שהיו נראים כלפידיים מוטלים באוויר (וכן נחום ב' ה' מתאר לפיד כברק: "מראיהן כלפידיים כברקים ירוצצו"), וגם בברית בית הבתרים מוזכר 'לפיד אש' העובר בין הבתרים (בראשית יז'), ואפשר שהעברת לפיד ותקיעה בשופר היו חלק מטקס של כל ברית, ולכן הוצגו כאן האורות והקולות בצורה של לפידים ושופר. גם השופר מיוחס כעובר 'תעבירו שופר'.

ואת ההר עשן - ההר היה עשן כל הזמן, וייתכן שההרגשה התחילה כבר באמצע עשרת הדברות, אך התגבשה לכלל מציאות רק בסיום עשרת הדברים, כשהיה רגע אחד של הפוגה, ירדו מהמדרגה הרוחנית הגבוהה, ושמו לב היכן הם נמצאים, ואיך שוב הופך הקול לרעש ולאש, ולא יכלו להישאר במצב זה. וייתכן שחלקים מהעם

כבר באמצע הדברות, הגיעו למצב בו לא קלטו את הנאמר מחמת היותם פחות מוכנים לרוחניות, ורק משה השלים להם את הדברים.²⁰ ואפשר שגם מראש עוד לפני תחילת הדברים, היתה הרגשת פחד מסויימת שגרמה לכך שלא רק שלא הרסו קדימה, אלא שמתחילה שמרו איזה שהוא מרחק. והדברים נאמרים כאן כי עיקרם בלט אחר גמר הדברות, אבל קול כזה נשמע ממעטים עוד לפני הדברות.

וירא העם - לשון ראייה ולשון מורא. ונופל על 'רואים את הקולות', הדרגה הגבוהה הזו גרמה להם לפחד ולנוע.

וינעו - תנועה פנימית של הגוף הבאה בעת חויה רוחנית (אקסטוזה), אותה ניתבו לכיוון של תנועת הגוף כולו.

ויעמדו מרחוק - לא שהפנו את גבם להתגלות, אלא מצאו עצמם מתרחקים בכח תנועה זו ופוסעים לאחוריהם, וכאילו מאליהם נמצאו רחוקים תוך כדי איבוד החושים.

העם מתואר כאן כיחידה אחת, לא היו כאלו שהתקרבו קדימה, וכאלו שברחו למרחק, כי כולם עמדו צפופים במקום אחד, וכולם היו במצב של איבוד חושים, ובאופן זה כולם פועלים באמת כיחידה אחת, וכולם הניעו רגליהם לאחור בלי בחירה אישית של כל אחד ואחד.

טז ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות:

ויאמרו אל משה - הזקנים אמרו אל הכהנים העומדים אצל הגבול שאמרו ליהושע שאמר למשה, ובדברים (ה' כ') יותר מפורש 'ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם'.

דבר אתה עמנו - משה גם לו רצה לא יכל לדבר אל כל העם כולו ואפילו לא אל חלקו, הקול החזק ביותר שמפיק יצור חי הוא שאגת האריה המגיעה בלילה לעתים למרחק של קילומטרים ספורים, והרי כל צורה שבה עמדו בני ישראל הגיעה להרבה מעשרה קילומטר, ובודאי לא יכול קול דברים להישמע למרחק, וכאשר מקובצים מאות אלפי איש, די בכך שאחד מחמשים איש יצנוף או ינשום בקול בכדי ליצור רעש רקע שלא מאפשר לגבור עליו. העם בקשו שתהיה ההתגלות למשה, והוא ילמדם אותה כדרך שלימדם עד עתה, באזני הזקנים והלאה.

ונשמעה - ותוכל אזננו לשמוע, וגם: ונקיים, כדלעיל ה': אם שמוע תשמעו.

ואל ידבר עמנו אלהים - את כל שאר הברית והתורה, כמפורש יותר בדברים ה' פסוק כ' והלאה ובפרט בפסוק כח'. והזכרת שם אלהים, כמו שיבואר דלהלן טז'.

פן נמות - ההרגשה של ספיגת הקול האלהי הינה מאמץ עצום לכל החושים, ופעולה זו גורמת לתשישות קיצונית, ואף הנביאים היו נופלים כמתים בעת הנבואה, ומאמץ החושים היה כמעט על טבעי, וכך הרגישו בני ישראל תוך כדי דיבור ה' כנוטים למות. ההרגשה המוחשית הזו התחברה לידיעה שהיתה בידם, שהרואה את האלהות מת (כאמור להלן לג' כד'), ויעקב אומר: כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותינצל נפשי, בראשית לב' לא', ומנוח אומר אל אשתו: מות נמות כי אלהים ראינו, וכן גדעון שופטים ו' כב'), והוא כמו כשאירע במהפכת סדום שה' ירד לסדום והפכה, וירידתו מלווה באש וכך גדול שאין אדם נותר חי במקומם, וכן כשעבר במצרים בליל הבכורות אסור לישראל היה להיות בחוץ.

כנראה על זה אומר משה בדברים 'דבר ה'.. קול גדול ולא יסף' (ה' יט), מכיון שלא יכלו לסבול את הקול הגדול הפסיקי. וביתר פירוט באותו פרק פסוקים ד' ה': 'פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש'. ה' דיבר עמם באופן ברור, ורק המשך המשא ומתן ואמירת המשפטים והחוקים הנוספים, נעשה על ידי משה, מכיון שבני ישראל יראו מלשמוע עוד את קולו.

יש בפסוק זה צליל של אכזבה מבני ישראל, ה' לימדנו שיש חשש 'פן יהרסו' (לעיל יט' כא') שישתוקקו להתקרב פיזית לה', ואילו העם נעים ונעמדים מרחוק (לעיל טו'), והחשש שלהם הוא 'פן נמות'. ואף אומרים הם 'אל ידבר אלהים עמנו', כאילו אין בכחם להכיל קרבת ה', וכי יעלה על הדעת שה' חפץ להמיתם? (ואפילו אשת מנוח אומרת: 'לו חפץ ה' להמיתנו... לא הראנו את כל אלה ובעת לא השמיענו כזאת', שופטים יג) ורמז יש בדבר שאם בני ישראל היו משתוקקים להרוס אל ה' ולהתקרב בזעזוע ההתגלות, אולי היו עומדים בנסיון

²⁰ היו חכמים שראו רמז לדבר, ששתי הדברות הראשונות מדברות בלשון נוכח, ואין מתאימות להיאמר אלא מפי ה', ואילו האחרונות יכולות להימסר גם ע"י משה בהמשך. וכך דעת ריב"ל (במדרש חזית לשיר השירים), וחכמים שם חולקים עליו, וכן הספרי במדבר ו' כב' ובמדבר"ר יא' ז' כחכמים, והבבלי מכות כד. ועוד סתם כריב"ל, ואלו ואלו דברי אלהים חיים כאמור למעלה. דברי משה בדברים ה' 'אנכי העומד ביניכם ובין ה' באו באופן כללי על תיווכו בכל חלקי הברית. וראה גם אברבנאל למו"נ ב' לג'.

היום הארבעים, אבל אחר שהתגלות גרמה להם לברוח ולומר 'אל ידבר אלהים עמנו', גרם להם שנכשלו בנסיון היום הארבעים.

ולכן האמור לעיל 'רד העד בעם.. לך רד ועלית אתה ואהרן עמך.. פן יפרץ בם' (יט' כא' ראה שם), מקביל בעצם ל'לך רד כי שחת עמך.. כי פרעה אהרן לשמצה.. ויגף ה' את העם' (פרק לב'). בשניהם משה חושב את העם להולכים באופן מובן מאליו על פי הראוי, וה' מעיר אותו להזיזים. אלא שאם היתה האזהרה הראשונה בלבנות העם, לא היו מגיעים לשניה.

ואולי היה משה צריך להזכיר את 'במשך היובל המה יעלו בהר', וגם עלייתו למרום יש לה זמן וקצבה, ואם היה מבהיר להם את הדברים, לא היו באים לחטוא בעגל כ"כ מהר. אבל לא נאמר כמובן במפורש שיהיה להם נסיון בזה, שאם היה כך לא היה נסיון. ובאמת אם היה יורד ומזהירם כלשון שנאמר לו באופן הראוי, היה נחסך החטא שלאחר העליה למרום.

ובדברים ה' כה' והלאה מתואר כיצד משיב ה' בחיוב על דברי העם: 'וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר ה' אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם: לך אמר להם שובו לכם לאהליכם'. אך גם כאן יש רמז שהדברים ראויים, רק אם באמת נשלמה דרגת אמונתם, 'והיה לבבם זה ליראה כל הימים' (כאמור גם בפרשתנו, שעל ידי ההתגלות 'גם בך יאמינו לכולם', אלא שבני ישראל לא אבו לטעום ממנה עוד), אך מה שקרה בפועל, הוא שהם לא התאמצו מספיק שיהיה לבבם עמו, הסתפקו במועט, ולכן חטאו. והאמור 'שובו לכם לאהליכם', גם הוא מכוון כלפי החגיגות וקול הענות שעשו סביב העגל, ולא הסכימו לשוב לאהליהם ולחיות חיים של קדושה מבלי פולחן מידי, כי לא מספיק נדבק לבבם בה'.

החשש הזה של 'פן יהרסו' התקיים בחנוכת המשכן, במיתת שני בני אהרן 'בקרבנתם לפני ה' וימותו'.

יז ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו:

אל תיראו - יש אכן מטרה בפחד, אך לא להפחידכם, רק לאפשר לכם ללכת אחרי ה' גם כשאין מבינים ורואים את הטוב. כמו טרם קריעת ים סוף, טרם רדת המן, וטרם יציאת המים, גם במקום קושי יש לסמוך על ה'.

לבעבור נסות אתכם - כיון שהוא מתכוון לנסות אתכם עוד, צריך הוא להעניק לכם כח לעמוד בנסיון. על הקשר לנסיון הבא (חטא העגל) ראה פירוש לפסוק קודם.

ובעבור תהיה יראתו על פניכם - שבכל עת שתחשבו לחטוא תחזור החויה הזו בלבכם ותזכיר לכם.

יח ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים:

ויעמד העם מרחק - היו מרוחקים מעט גם בנפשם מרוב פחד.

ומשה נגש - בראותו שהם שומרים על הצו האלהי להתרחק מההר כל עוד ה' שוכן עליו, יכל להניחם ולעלות. והמטרה היתה לשמוע את דבר ה', כפי שבקשו בני ישראל שהוא ימשיך לשמוע את דברי הברית, ויעביר להם.

אל הערפל אשר שם האלהים - לחלקו העליון של ההר, יהושע נשאר במקום הכהנים הנגשים אל ה' (יט' כב'), שהיה כנראה בקצה ההר, בעוד הכהנים חזרו לאהליהם במשך הזמן (כפי שנאמר בדברים שם 'שובו לאהליכם'), רק יהושע נותר להמתין שם למשה, או שמקומו של יהושע היה קרוב יותר ממקום הכהנים, ראה פירוש על יט' כב'. ובפכ"ד.

האלהים - כינוי זה מתאים לתיאור תופעות הטבע של הדר גילוי מקום השכינה, כי משמעות שם זה הוא השליטה בכחות הטבע.

יט ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם:

אתם ראיתם כי מן השמים - ההתגלות היא היסוד לשלילת האלילות הפטישיסטית, ראיתם שאני שוכן בשמים וירדתי לדבר עמכם, כך שבעצם נמצא אני בכל מקום, אין צורך להשתמש בפסל או בתמונה כדי להגיע אלי, כדרך שיעדתי לי לרדת על הר סיני, כך אייעד לי מקומות שבהם אריח בריח הניחוח. כל מקום שתחת השמים ראוי לעבודת ה'.

כ לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם:

אתי - הגם שאין ה' נראה לעין, הוא נמצא בכל מקום, ולכן תמיד יש לזכור שכל פסל נמצא יחד עם ה', וכדי בזיון וקצף. ומן הצד השני אין צורך בשום תמונה, כי ה' בכל מקום, תמונות נצרכות לזכור דרכן נעדרים ונפטרים, ולא לנוכחים. ונופל על 'על פני' שבדברות. וגם 'אתי' כפשוטו, בבית ה' אצל מקום עבודתו, אין לעשות שום צורות. ומקושר לנושא הפסוקים הבאים. אך מוזכר קודם הדיון על עבודת ה', כי איסור זה חשוב יותר, מוטב שלא לעבוד כלל לה', מאשר לעבוד ולהקים מזבח מפואר, שיש בצדו צורות כסף וזהב.

אלהי כסף ואלהי זהב - דרך זלזול מוזכר רק החומר שמהם עשויים, סוף סוף אינם אלא כסף וזהב דוממים, שלא יערכו אל האל שאין לו שום תמונה. וכן כיון שהאיסור הוא גם לעבודת ה', הרי אפילו אין שום צורה נעבדת, רק צורה כל שהיא מחומר מוחשי, אסור.

לא תעשו לכם - המלים 'אלהי כסף ואלהי זהב' יכולות להיקרא עם הרישא, וכן יכולות להיקרא עם הסיפא, והכוונה לשניהם. אם עושים אתם - לכם ולא לי, כך אין עובדים אותי.

ויש בשני הפסוקים האלו הקבלה לשתי הדברות הראשונות, כאשר הומחשו להם שתי אלו בפועל: מציאות אנכי ה' - אתם ראייתם, ואי ראיית התמונה - לא תעשון אלהי כסף. בדברות דובר על צורת אלהים אחרים שעובדים לה, וכאן מדובר גם על עבודת ה', שאין לעשות צורות מכסף וזהב כדי לעבדו (ולכן יוחסו החמרים הנכבדים של כסף וזהב כי מדובר בעבודת ה', ולא להם אחרים רגיל משה לומר: 'עץ ואבן', דברים ד: כח, כח: לו, סד), אלא רק מזבח כדבסמוך. אחרי שראו את התגלות ה' וראו שאין כל תמונה בעבודתו אלא רק קולו, כך גם ישמעו לו באופן זה.

כא מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך:

הציווי להקמת מזבח מקומו כאן, שכן לשם הברית השתמשו במזבח שעליו זרקו את הדם (להלן כד' ו'), ואכן היה זה מזבח אדמה כפשוטו ככל הנראה. ומתאים ציווי זה לתנאי המדבר, המרובה בחול ואדמה, ומועט באבנים.

היינו מצפים למצוא את עבודת הקרבנות בתוך הדברות, אבל זו אינה חלק מהן, שכן הדברות כוללות את המוחלט שאין לברית קיום מבלעדיו, ואילו עבודת הקרבנות תלויה באפשרות בזמן ובמקום, בחלק משנות המדבר לא היו קרבנות, כמו גם בחלק מימי האבות, ואף בתקופות ארוכות שהיו ישראל על אדמתם, וקל וחומר אחרי שגלו. עשרת הדברות רלבנטיות למציאות הברית באופן נרחב, והקרבנות אינן חלק מזה. אך המצוה הראשונה שנצטווה משה אחר הדברות היא טיבה של עבודת ה', לא פרטי הקרבנות, אלא איך ניתן לעבוד את ה' ויותר מכך איך לא. ייתכן שבני ישראל התקשו בשאלה זו ורצו לשמוע את דבר ה' וציפו לכך יותר מאשר התוכן שבעשרת הדברות (שהרי מטרת יציאתם היתה 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה', לעיל ג' יב', והציפיה ניכרת גם באמור 'ואנחנו לא נדע מה נעבד את ה' עד בואנו שמה', שם כה'), וחטא העגל מלמד על הכמיהה לעבודה מוחשית. לכן מוסר ה' את הדברים האלו למשה מיד אחר הדברות, אלא שבני ישראל אפילו את ארבעים היום הללו עד תומם לא הצליחו להמתין.

ההפתעה שבהיעדר עבודת הקרבנות בתוך ההתגלות מוזכרת גם בדברי ירמיהו: כי לא דברתי את אבותיכם ולא צותים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה או זבח כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והיייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם (ז כב). יום היציאה הוא עד ההגעה לסיני (ראה לעיל בסיכום פי"ז), מצוות קרבנות לא הוזכרו לעם אלא אחרי הלוחות השניות, התקופה השנייה במדבר (וחכמים כינו את אירוע ההתגלות בפרשתינו 'מתן עשרת הדברות'²¹).

מזבח אדמה - אינו מצריך שום כלי, ענינו הוא הגבהת האדמה הקיימת, בחירת מקום ועשייתו למקום מכובד, אך אין צורך בכלי פולחן. ההיפך מכסף וזהב שבפסוק הקודם.²²

תעשה לי - בניגוד ליתעשו לכם' (כ'), האלילים שאדם עושה בסופו של דבר לצורך עצמו הוא עושה ומשתמש בהם, עבודתי היא שתעשו את רצוני, ולא שתשתמשו בפסלים ובמאגיה לצרכיכם.

וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך - זה מלמדנו שאין הכוונה לבנות מזבח ולא מקדש, שהרי אם ישנם סוגי קרבנות רבים ושונים, וכן אדם זובח ומתנדב את צאנו ובקריו, זה מחייב בית, מקום

²¹ שבת פו ב, הביטוי 'מתן תורה' אינו במשנה אלא פעם אחת בסוף תענית (בד"כ המימרות שבסוף המסכתות מאוחרות, ובמקום אחד נזכר בהן ריב"ל האמורא), וגם שם לא מוזכר זמן מתן התורה.

²² מזבח אדמה כזה נמצא בערד בשכבה הישראלית, עשוי מאדמה אדומה, ומדויתו כמזבח שבמשכן, 5 על 5 אמות, ו31 קומתו. בשכבה שמימי יאשיהו נגזר המזבח בתוך הרצפה, למניעת הקרבה עליו, אך לא נותץ, מפאת האיסור 'ונתצתם את מזבחתם... לא תעשון כן לה' אלהיכם' (דברים יב ד).

לטפל בכל הקרבנות ולהכשירם, לאכלם, שכן פעילות רבה שכזו אי אפשר לקיים במקום הפקר תחת כיפת השמים. אלא שהכתוב כאן מתמקד במזבח עצמו.

וזבחת עליו את עלתיך את צאנך ואת בקרך - בני ישראל הכינו מראש הרבה בהמות להקרבה, ואמרו לפרעה 'גם אתה נתן בידינו זבחים ועלותי לעיל י' כה'. וראה גם פירוש על יח כב.

בכל המקום אשר אזכיר את שמי - ואינך צריך לעשות פסילים או לחפש מקומות בראשי ההרים ותחת אשרות וכדומה, במקום שבו יתגלה ה' לנביאים, שם יהיה מקום ראוי לעבודתו. כך כשמתגלה ה' ליעקב בחלום, מקום הוא שם מזבח ואומר 'זה בית אלהים וזה שער השמים', ובהמשך נעבד ה' בבית אל מסיבה זו (כבר בימי פנחס בן אלעזר בן אהרן, שופטים כ כז). וכן במדבר בכל מקום בו שכן הענן והתגלה למשה שיש לחנות בו ולהקים את המשכן.²³ ולכן בחירת ירושלים תלויה במסורת שהיא 'ארץ המוריה' בה התגלה ה' לאברהם, והיא 'אחד ההרים אשר אומר אליך'.

המקום - ה' הידוע פחות מתאימה לבא אחרי הכללה, אבל הכוונה לרמוז ליחוד המקום הנצרך לעבודת ה', והוא הכינוי הידוע בהמשך "המקום אשר יבחר".

אזכיר את שמי - ה' מדגיש שאין לסמוך על התגלות או חזון עמומים היכולים להיראות על ידי כל שוטה וקטן, אלא על התגלות ה' בשמו כדרך שהתגלה לאבות 'אני אל שדי' או למשה ולישראל 'אנכי ה' (וכן הזכרת השם דומה לשיכון השם). בהמשך נקבע הדבר לפי משכן הארון, ובמקום ששוכן הארון הוזכר שם ה', אך היו תקופות בהן לא היה הארון, והעבודה תמיד נרצית מעצם הזכרת שם ה'.

אבא אליך וברכתיך - כדרך שבאתי כעת מן השמים, ואין צורך בצלמיות פריון ודברים אחרים שהיו מקובלים כדי לברך את היבולים והחיים, כי ה' עצמו יברך את עושי רצונו. וכן יש בפסוק זה משום הבהרה, שלא תאמר: אם ה' שוכן בהר סיני, נצטרך לבא תמיד להר זה כדי לעבדו, לא כן, כשם שראיתם שהר סיני היה הר סתם, עד שירדתי ודיברתי, כך בכל מקום אחר ה' נמצא ומתגלה לפי הצורך.

וברכתיך - יש בלשון זו כמין דברי כיבושין, אחרי שהוזכר בדברות חומר נשיאת שם ה' לשוא וקנאות ה' לשמו, מי שיעבדו כדת, תהיה אזכרת ה' לו לברכה. והוא ההיפך מ'לא ינקה ה' אשר ישא שמו לשוא'.

כב ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה:

ואם מזבח אבנים תעשה לי - כאן רומז ה' שהגם שהאופן הפשוט של העבודה הוא המתאים למאמינים שחוו בעצמם את התגלות ה' ויודעים שהוא שוכן בשמים ובא בכל מקום שיוורה לעבדו, ייתכן שיצטרכו ליותר מכך.

יש כאן בעצם התחלה של רמז לשתי התקופות העיקריות בתולדות עבודת ה': תקופת היתר הבמות בהן אפשר להקריב על כל מזבח אדמה ארעי, והוא 'בכל המקום אשר יזכיר ה' את שמו', ותקופת איחוד העבודה, הבאה כאן ב'ואם', בו נבנה מזבח גדול וקבוע. והיעדר האמירה שבמזבח אבנים שבכל מקום יבא ה' ויברך, היא היסוד למצוות ספר דברים על איחוד עבודת ה'.

לא תבנה אתהן גזית - רגיל היה לסתת את האבנים הגדולות תוך כדי בניה, שכן עקב משקלן הרב והקושי בסחיבתן, היה קשה לדייק בהנחתן מסותתות באופן סימטרי, ולכן הונחו בקירוב, וסותתו שוב לאחידות המבנה.

כי חרבך הנפת עליה ותחללה - אין ההתערבות האנושית מכבדת את העבודה, להיפך, מהותה של העבודה הזו היא המקום הנבחר ותו לא, בכדי להקריב יש צורך באדמה מוגבהת או אבנים, אך אפיו הטבעי של המקום צריך להישאר, ההקרבה היא לה' השוכן במקום, ואין להפוך את אמצעי ההקרבה לענין בפני עצמו. הרמב"ם (מו"ג נ ג מה) מוסיף ששימוש בברזל לעיצוב הכתלים יכול להביא לגילוף צורות שונות.

בצו זה מסתתר הרעיון המוכר מן הנביאים, שהקרבות אינם מיועדים לחוטאים, אלא לעבודה של התעלות. אותם החוטאים ופושעים ובאים להקריב, אין חפץ לה' בקרבנותיהם, רק המתקריבים אל ה' ועובדים אותו בכל לב, מתעלים על ידי הבאת קרבן לשגגתם. ואפילו דוד המלך, נפסל מלבנות את בית המקדש, כי דמים רבים שפך (דה"א כב ח), הנפת החרב והקרבן אינם מסתדרים יחדיו. הקרבן אינו מעניק כח, אלא מספק התעלות רוחנית למי שנעצר בבית ה'. לכן תמיד כרוך הקרבן בהישארות בבית ה', בעניית דברים,

²³ רנ"ק וגייגר טרחו להמציא גירסה 'אשר תזכיר את שמי', אך אין לנוסח כזה קיום, שכן ה' מצוה על עבודתו והקרבת קרבנות, ומדוע אם יזכר שמו יבא ויברך? היה לו לומר בכל המקום אשר תזכיר את שמי ותקריב לי קרבנות אבא ואברכך. ולנוסח המסורתי אין כאן אלא הבחירה שמצד ה' שהוא יזכיר את שמו על המקום, כמו 'אשר נקרא שמו עליו', והוא יבא ויברך, ולא מזכרים מעשי האדם עוד.

ובהתקדשות והיטהרות. העבודה האקראית בכל מקום, במזבח אדמה, ראויה היא לאנשים המעולים ברוחניותם, אותם אנשים שחיים בלי מלך מכיון שה' הוא מלכם. רק אחר שחיקה של שנים רבות, נהפכה העבודה למונתנית במסע של עליה והתקדשות, שכן החיים לא היו חיי קדושה כפי שחיו האבות ודורו של יהושע בן נון. לשם כך צריך האדם לעלות לעיר הקודש, לשהות בחצר הקודש, להקריב לפי כללי הקרבנות ורק על ידי כהנים, כי באופן כזה העבודה אינה תוצאה של הרגשות, אלא מטרתה להעלות את הרגשות ולהשפיע עליה.

כג ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו:

ולא תעלה במעלת - לא נאמר שלא להתקין מעלות, כי המזבח עצמו היה צריך להיות מרובע אחיד, וכפי שאמרו חכמים גם הכבש לא היה חלק מהמזבח אלא היה ריוח ביניהם, את המעלות היו משעינים על המזבח או מניחים בצדו (כמו שעשו בצד המנורה), אבל לא היו חלק ממנו.

על מזבחי - המזבח הוא של ה', אין אדם עושה בו מה שהוא רוצה. ונופל על ילי' שבפיסקה כמה פעמים.

אשר לא תגלה - אין הדברים מוצגים כטעם, בכדי שלא תגלה, אלא כתיאור מציאות, ונראה שיש טעם ראשוני נוסף, שכשם שהראוי ביותר הוא מזבח אדמה, ואין לעשותו גזית וללא שום צורה ותוספת, כך גם אין להוסיף לו מדרגות. וממילא גם לא תיגלה הערוה.

אשר לא תגלה ערותך עליו - אצל הכנענים ועוד עובדי אלילים ראו קשר דוקא בין פריצות לעבודת אלילים, התורה מרחיקה אותנו מכך באופן קיצוני עד שאפילו פסיעה במעלות שיש בה איזו קונוטציה של חשיפת הגוף כלפי המזבח, נאסרת (בהמשך נצטוו הכהנים ללבוש מכנסים, ועדיין דיני קרבנות נוהגים גם בלי מקדש וזר מקריב בבמה, ובכל אופן גם כשלוששים מכנסיים, ובפרט מכנסי הכהנים שהם רק עד הירכים, יש כמין בזיון בפיסוק הרגלים). כאמור לעיל על יט' יב', בעוד עבודת הנכרים התבטאה בקרבה פיזית, כמו שמצאנו את המצרים משרתים בפולחניהם בביגוד מינימלי ביותר, והשומרים היו עובדים כמעט עירומים, ואף קרבה פיזית אל הצלמים כדוגמת חיבוק ונישוק נחשבה כמעלה. עבודת ה' מתבטאת בהגבלה, וחוסר הצניעות קרבה יתירה מדי היא.

מלבד הדמיון הבולט בדברי הסיום לשתי הדברות הראשונות, שוררת כאן גם רוח שאר הדברות: הזכרת שם ה' מיועדת לברכה ועבודה, ולא לנשיאתו לשוא. התרחקות מן החרב המקצרת חיים, מניעת גילוי הערוה. עבודת ה' של ענוה והכנעה, על מזבח אדמה, המלמדת אותנו לחיים של ענוה והכנעה. גם בחיים אין להרבות כסף וזהב (ובודאי לא לקחת או לחמוד של אחרים), אין להניף חרב ואין להתנהג בחוסר צניעות. מקום עבודת ה' הוא מיקרו קוסמוס של החיים על פי רוח התורה.

הצמצום הזה לדברות, מייחד את חיי האדם באופן שיטתי. שכן כשמדובר ב600 מצוות, קשה לשים את כולם יחד לנגד העיניים, ולגרום לכולם לכוין את חיינו. אדם פשוט מתבלבל כשהוא מנסה לעצב את עצמו מתוך 600 ציוויים, ולכך מסייעים לנו הדברות, בכל מקום ובכל זמן הישראלי רואה את יחודו בצורת החיים הזו, של קדושה והכנעה, שלילה מוחלטת של פגיעה בזולת, שלילה של השקר והרמיה, ושמירת הגבולות שהיא עבודת ה'. וגם בזמנים שעבודת האדמה ואף עבודת הקרבנות רחוקות מן האדם, והרבה מצוות אין נוהגות, הדברות עומדות לנגד עינינו. שום טקסט אחר מן האלף השני לפני הספירה, לא היה יכול להיות כתוב לנגד עיני כל מתפלל בבית כנסת בימינו, כמו בימי הביניים, וקודם לכן, ולהיות רלבנטי באופן מלא ומוחשי, כמו הטקסט של עשר הדברות.

סיכום הפרשה

בני ישראל נחשפו לראות איך הדברים פועלים באמת, איך העולם מתקיים. הימים האלו בהם היה משה 'העומד בין ה' וביניהם', המחישו להם מה היא המציאות האמיתית, התגלות כבוד ה' באופן שהעולם והאדם הגיעו למקסימום היכולת שלהם לחוש ולהרגיש, הראתה את מהותו של הטבע שאינו אלא צמצום כחו של ה'. ה' מסתיר עצמו בטבע, אבל קרבתו מביאה את הטבע לפרוץ את גבולות הקיום. לרגעים אחדים נפקחו עיניהם של ישראל וטעמו טעמה של הנבואה, של הראיה מעבר לטווח העיניים, של החיים מחוץ לגוף הבשר. ומשם למדו לדורות את מקורה של הנבואה והתורה.

סיני היה מקום החניה הראשון בו באמת עמדו מבלי לשאת עיניים למסע הקרב ולטירחה של חיפוש, היתה זו חניה ולא עצירה. רק שם יכלו לעכל את מה שעברו בשבעת השבועות שמאותו יום בו צעדו לפנות בוקר אל מחוץ לחומות מצרים. עיכול החויה כולל פרשנות ועיצוב של החלקים אותם רוצים לזכור ולראות כחוט

מקשר, והעיצוב הזה נעשה על ידי האלהים עצמו, שכיוון את המקום והשעה, שהטבע והעולם ייצרו את ההברות והמלים: אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים.

יציאת מצרים היא הנימוק לקיום המצוות, לא כנימוק מופשט, אלא כתיאור מציאות, חייית יציאת מצרים התעצבה ככניסה לעולמה של הלכה ולעול המצוות. במבט לאחור על שבעת שבועות היציאה, כל שראו היה "ואבא אתכם אלי". ומעתה נעשה משה כמעין המתגבר ללמד תורה, ולא רק להובילם ולהנהיגם, וגם שמכותו ואמיתת נבואתו נראו להם בחוש.

האמור 'וגם בך יאמינו לעולם', מלמד שהתכנית לתת תורה שתהיה ביד ישראל, ושמכותה תהיה נבואת משה, עולה כבר מרגע ההתגלות הראשון. דברי משה ישארו לעולם, ויאמינו שהם דברי ה'.

הברית התחילה בחיבור הדרגתי של ישראל לה', צעד אחר צעד, ראשית עלו ממצרים עד למקום השכינה בהר האלהים, שם נפגשו פנים בפנים. אחר המפגש הזה עלה ה' מעל ההר ומשם נשלחו לדורות רבים של נדודים ובניה, בהם יפעלו בכחם הם למפגש נוסף פנים בפנים, אחרי שיתוקן העולם. את הכלי לתיקון העולם קבלו בסיני, הידיעה כי התורה והדברים שבאים ביד הנביאים והעוברים מדור לדור, הם התכנית שתקיים את העולם. כאשר העולם והטבע גאו לקצה גבול קיומם בירידת ה', ראו בני ישראל בחוש שמה שמחזיר את העולם למסלולו ומעמיד אותו על כנו, הוא דבר ה', ומשם ואילך יודעים אנחנו כי אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתיי. השמים והארץ עדים, באופן אקטיבי, קיומם המתמשך באיזון המאפשר את חיינו, מלמד שדבר ה' עדיין חי בעולם. דבר ה' החי מניע את העולם כסדרו, ומאפשר לו להחיל את התכנית האלהית, וכאשר העולם יהיה מוכן, שוב יעצור העולם מסדרו וממסלולו, בדת כבוד ה' עליו.

בימי בראשית, עדיין לא נעלה כבוד ה' מעל בריאתו, בני האדם יכולים היו לחוש את מציאותו, ואף סדרו של העולם עדיין לא נכנס למסלול, אש ועשן רוח ומים סער וסופה היו חלק ממצאות העולם. מימי אבותיו של אברהם, החל העולם להיכנס למסלולו ויושביו שכחו את ה', לכן ירד ה' פעם שניה לזעזע את עולמו, ולתת את הכלים להתכונן לפעם השלישית, בה כל המציאות תנוע ותעמוד מרחוק למראה גילוי כבוד ה'.

עשרת הדברים, שרובם היו אז חסרי משמעות לעולם הגדול, נעשו יסוד לכל חברה אנושית המכבדת את עצמה בימינו. נכון הדבר שחלק מהאמור בדברות לא זכו לו הנכרים אלא כרעיון ולא כחוק, כגון מנוחת השבת, שקבלוה רק כביטול חובת העבודה, ולא את מלא משמעותה של קדושת השבת.²⁴ איסור לא תחמוד, שקבלוהו כרעיון מוסרי בלבד, ולא כחוק (וכך גם לגבי לא תנאף). אבל כל עשרת הרעיונות האלו ומרכזיותם בחיים, הפכו למצפן המנחה את העולם כולו. מתוך כל המוני חוקים, שבחלקם אומות העולם מונים את ישראל, בחרה החכמה האלהית עשרה, הראויים להיחקק על כל גבעה רמה ותחת כל עץ רענן, כי הם הפכו למצפן האנושות כולה.

מבנה הפרשה ואחדותה

הנאום הפותח את הפרשה נפתח ב: 'כה תאמר.. לבני ישראל.. אתם ראיתם' - אשר עשית למצרים, ומשתמש ביחוס 'לי': והייתם לי סגולה, כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (וגם 'תשמעו בקולי').

והנאום המסיים את הפרשה, נפתח אף הוא ב: 'כה תאמר לבני ישראל.. אתם ראיתם' - כי מן השמים דברתי אליכם, ומשתמש ב'לי': מזבח אדמה תעשה לי, ואם מזבח אבנים תעשה לי, (וגם: אתי, מזבחתי).

השלב הראשון בברית הוא יציאת מצרים והפיכת ישראל לגוי, זה מחייב את ישראל - להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, לשמוע בקול ה' וללכת אחריו. ומתבטא בדברה הראשונה: אנכי ה' אשר הוצאתיך מארץ מצרים.

השלב השני הוא ההתגלות וזה מחייב את בני ישראל - בעבודתו ובציות לחוקים שנאמרו למשה. ומתבטא בדברה השנייה, איסור עשיית כל תמונה. ואופי עבודת ה' הנגזר מכך, התפרש בנאום המסיים.

ה' ציפה מבני ישראל בארבעים הימים הבאים להראות כיצד הם מקיימים את שני חלקי הברית הזו, לא לסור מעם ה' ומעם נביאו, רגשית ומעשית, וגם לציית לחוקים המפורשים שציווה אותם.

בעוד ספר שמות מכאן ואילך משלים את ביאור השלב השני, כשהוא פורש את המשפטים ואת מעשה המשכן, ספר דברים משלים את ביאור השלב הראשון, כשהוא מחזיר את בני ישראל לאחור, שלא יבא שלב העבודה

²⁴ ראה דברי ד"ר ברקלי ב"סיכום חוקי התורה": "רעיון מנוחת יום אחד בשבוע נעשה אחר כך קנינם הרוחני של כל עמי העולם הנאורים. ובימינו כמעט שאין עוד עם אחד בעולם, שאינו שומר על מצוה גדולה זו שעליה הכריזה תורת ישראל עוד לפני אלפי שנים". (עמ' 213).

והציות במקום שלב השמיעה וההאזנה והחיבור הרגשי בין ישראל לה'. לכן רואים אנו את סגנונו של דברים דומה לנאום מרה (לעיל טז') ולנאום אתם ראיתם הראשון בפרשתנו, כשהוא מדגיש את השמיעה וההליכה אחר ה'. הרעיון של דברים רמוז גם בנאום השני באמור ואם מזבח אבנים וכו' ראה פירוש.

מקומו של משה בעת הברית בין ישראל לה' מרכזי ביותר, כאמור בתחילה, ההתגלות היתה כדי שיאמינו למשה: 'וגם בך יאמינו לעולם', שהרי רוב ככל מהותה של התורה נמסרה מפי משה, ולכן ההתגלות היא הרצון של ה' לומר את הכל לישראל פנים בפנים, אלא שהם אינם יכולים לעמוד בזה, זה מוכיח ומכריח את מקומו של משה כמוסר התורה. ואכן משה הוא הדמות המרכזית בכל האירוע מבחינת הפעולות היוצרות את הברית:

	פעולות משה	אמירות משה	פניות ה' למשה	דבר ה'
1	ומשה עלה אל האלהים	אל ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים	ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר	ויקרא אליו ה' לאמר..
2	ויבא משה לזקני העם	וישב משה את דברי העם אל ה'	ויאמר ה' אל משה הנה אנכי	אלה הדברים
3	וירד משה אל העם	ויגד משה את דברי העם אל ה'	ויאמר ה' אל משה לך אל העם	הדברים אשר צוהו ה'
4	ויוצא משה את העם	ויאמר אל העם הכנים	ויאמר ה' אל משה רד העד	כל אשר דבר ה'
5	ויעל משה	משה ידבר והאלהים יעננו בקול	ויאמר אליו ה' לך רד ועלית	בדברי עמך
6	וירד משה אל העם	ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלת	ויאמר ה' אל משה כה תאמר	את כל הדברים האלו
7	ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים	ויאמר משה אל העם אל תיראו	ויקרא ה' למשה אל ראש ההר	מן השמים דברתי

בפרשה שבעה עליות ושבעה ירידות:

עליות: (ומשה עלה, עלות בהר, יעלו בהר, ויעל משה, העם לעלות, ועלית, יהרסו לעלות).

ירידות: (ירד ה', וירד משה, ירד עליו ה', וירד ה', רד העד, רד ועלית, וירד משה).

ההר מוזכר 7 פעמים עד תחילת ההתגלות (ביום השלישי בהיות הבוקר), 10 פעמים מתחילת ההתגלות.

השם אלהים מוזכר שבע פעמים בפרשה (לא כולל 'אלהים אחרים' כמובן).

כל צורות האמירה תופסות מקום בפרשה (ראה פירוש לפסוק ב), ויקרא.. לאמר.. כה תאמר.. ותגיד.. וישם את הדברים.. ויענו.. ויאמרו.. וישב.. את דברי.. ויאמר.. ויגד.. את דברי.. ה'קול' תופס מקום מרכזי, וכן 'משה ידבר והאלהים יעננו בקול'.

סה"כ באות במשך הברית הזו שבע צורות דברים: קריאה, אמירה, הגדה, דבור, עניה, השבה, קול.

עשר פעולות נסמכו לשמו של משה: ומשה עלה, ויבא משה, וישב משה, ויגד משה, וירד משה, ויוצא משה, ויעל משה, ויאמר משה, וירד משה, ומשה נגש.

המשא ומתן שלפני עשרת הדברים בא בלשונות של כריתת ברית, כפי שנתבאר על המלים : תאמר ותגיד (יט') ג'), 'אתם ראיתם' (ד'), ועתה אם שמוע תשמעו (ה'), סגולה (ה'), אלה הדברים אשר תדבר (ו'), וישם לפניכם (ז'), הנה אנכי (ט').

מעמד מיוחד יש לשילוש בפרשה זו, החל ממועד החדש השלישי, והמתנת שלש הימים. משה עולה להר ויורד שלש פעמים לפני עשרת הדברים. וכן האזהרה שלא להתקרב באה 3 פעמים.

גם הלשונות בפרשה חורזות מלה או ביטוי 3 פעמים, בכדי לחזקו ולתת לכל האמור תוקף של ברית, כך :

באו מדבר סיני... ויבואו מדבר סיני... ויחנו במדבר

ויהי... בהיות... ויהי

והיו נכונים ליום השלישי... כי ביום השלישי... ויהי ביום השלישי

ממלכת כהנים... וגם הכהנים הנגשים... והכהנים והעם

את כל הדברים... ויענו כל העם... כל אשר דבר

ונגוע בקצהו... כל הנוגע... לא תגע בו יד

וקול שופר חזק... ויהי קול השופר הולך וחזק... והאלהים יענו בקול

עשן... ויעל עשנו כעשן

והר סיני עשן... וירד ה' על הר סיני... לא יוכל לעלות העם על הר סיני

פן יהרסו... פן יפרוץ בהם... פן יפרוץ בהם

רד העד בעם... לך רד ועלית... וירד משה אל העם

ויחרד כל העם... עשן כולו... ויחרד כל ההר

וכל העם רואים... וירא העם... ויאמר משה אל העם

אל ידבר עמנו אלהים... בעבור נסות אתכם בא האלהים... ניגש אל הערפל אשר שם האלהים

בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואשר במים... את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בס... על האדמה

אבות על בנים... אתה ובנך ובתך... את אביך ואת אמך...

לא תעשון אתי... מזבח אדמה תעשה לי... ואם מזבח אבנים תעשה לי

מזבח אדמה... מזבח אבנים... מזבחי

ויש שהמשפט חוזר כצורתו, להדגשה של תיאור מעמד נשגב, או חוק וברית, כמו : אנכי ה' אלהיך... כי אנכי ה' אלהיך, תאמר לבית יעקב ותגיד לבית ישראל... אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, וישב משה את דברי העם אל ה'... ויגד משה את דברי העם אל ה', ויחרד כל העם... ויחרד כל ההר, ויעמדו מרחוק... ויעמוד העם מרחוק (לגבי החזרה : יום השבת... ויום השביעי... ביום השביעי... יום השבת, ראה פירוש לדברה זו).

או שבא כניגוד, כמו : ועשית כל מלאכתך... לא תעשה כל מלאכה, עבדך ואמתך ובהמתך... ועבדו ואמתו ושרו וחמרו, השמרו לכם עלות בהר... המה יעלו בהר, העם אשר במחנה... לקראת האלהים מן המחנה, אבא אליך וברכתיך... הנפת עליה ותחלליה.

על מאפייני ראש ההר כאהל מועד, נתבאר במקומו לגבי : התגלות בעב הענן (ראה פירוש יט' ט'), קידוש, כיבוס בגדים והמתנת יום (ראה פירוש יט' י'), ויט' טו'), הגבלה סביב, והזר הקרב יומת (ראה פירוש יט' יב'), ירידת אש מן השמים (ראה פירוש יט' כ'), מקום מיוחד לכהנים (ראה פירוש יט' כב'), יוקדשתו (ראה פירוש יט' כג').